

14^e jaargang
oktober 2010

Flinterwille

25 jaar

Vlinderwerkgroep Friesland

Afdeling Noord van de
Nederlandse Entomologische Vereniging

VOORWOORD

Beste vlindervrienden,
een speciale Flinterwille ter gelegenheid van een bijzonder moment. De Vlinderwerkgroep Friesland bestaat 25 jaar en dat willen we niet ongemerkt voorbij laten gaan. Natuurlijk hopen we iedereen te kunnen begroeten op de viering van ons jubileum op zaterdagmiddag 20 november. Verder hebben we deze Flinterwille een kleurrijker uiterlijk heeft dan u normaal gewend bent en de inhoud staat voor een groot deel in het teken van ons jubileum. Een artikel over de Grote vuurvlinder, de vlinder die deel uitmaakt van ons logo, kan ook niet ontbreken. En dat betekent, dat ik geen ruimte meer had voor diverse verslagen van excursies, nachtvlindernachten etc. Uiteraard zullen deze verslagen worden opgenomen in de volgende Flinterwille van maart 2011. Het eerste evenement voor 2011 staat inmiddels al weer vast: de determinatiedag zal op zaterdag 15 januari worden gehouden in Hemrik.

Dit wordt een wat langer voorwoord dan u van me gewend bent. Want bij zo'n bijzondere gebeurtenis als het 25-jarig jubileum hoort toch zeker een overzicht van het reilen en zeilen van onze vlinderwerkgroep gedurende die periode. De Vlinderwerkgroep Friesland werd opgericht op 19 november 1985 en dat betekent, dat onze jubileumviering op 20 november a.s. dus vrijwel op de juiste datum gevierd wordt.

Uit de oude doos:
Excursie in de
Lendevallei in 1991

Wat was de aanleiding om onze vlinderwerkgroep op te richten? Het was eigenlijk een logisch gevolg van het feit, dat er in Friesland altijd al veel belangstelling heeft bestaan voor de studie van vlinders. Het meest bekend uit de historie is ongetwijfeld D. Ter Haar, die notaris was in Warga en later in Kollum. Van zijn

hand verscheen rond 1900 het bekende boek “Onze Vlinders”; dit omvangrijke boek is jarenlang het standaardwerk geweest in Nederland met een overzicht van alle dag- en nachtvlinders, voorzien van prachtige platen van rupsen en vlinders. Het bestuderen van vlinders gebeurde vroeger eigenlijk alleen maar individueel en was vooral een hobby van notabelen, zoals artsen en notarissen. In de loop van de 20^e eeuw ontstond er toch een soort centrale ontmoetingsplek, namelijk het Natuurmuseum Fryslân, waar Gerrit Stobbe als vraagbaak fungeerde op het gebied van dag- en nachtvlinders.

Excursie
VWGF
Buitendijks
bij Ferwert
(juli 2007)

De directe aanleiding voor het oprichten van de Vlinderwerkgroep Friesland was het feit, dat in 1985 B.J. Lempke zijn boek ‘De vlinders van Friesland’ uitbracht. Lempke, een monument in de Nederlandse vlinderwereld en bekend van onder andere de ‘Catalogus’, schreef een boek met daarin een overzicht van alle bekende gegevens op dat moment van alle dag- en nachtvlinders in Friesland. Hij bezocht musea en nam daar in de collecties alle Friese gegevens op; tevens bekeek hij de collecties van verzamelaars in Friesland. Een aantal vlinderliefhebbers uit Friesland kende Lempke al van hun bezoeken aan de liefhebbersdagen op het Zoölogisch Museum te Amsterdam, waar hij hielp bij het op naam brengen van moeilijke soorten. Toen het boek verscheen in 1985 hadden we de beschikking over een prachtige momentopname van de kennis van zaken in Friesland.

De Friese vlinderliefhebbers zagen dit boek als een stimulans en als een startpunt om de kennis van de Friese vlinderfauna uit te breiden. Daarom werd op 19 november 1985 in hotel Goerres te Akkrum de Vlinderwerkgroep Friesland opgericht. De doelstelling was om door te gaan met de studie van dag- en

nachtvlinders; de vlinderwerkgroep kreeg een eigen bestuur en besloot onderdeel te gaan uitmaken van de NEV-afdeling Noord. In de praktijk is de vlinderwerkgroep een zelfstandig opererende vereniging. Vanaf dat moment neemt de vlinderstudie in Friesland een grote vlucht: er wordt veel meer gezamenlijk ondernomen, zoals bijeenkomsten en excursies.

In de eerste jaren werd elk jaar een jaarverslag uitgegeven, met daarin een overzicht van de waargenomen soorten en bijzonderheden daarvan. Omdat er toen natuurlijk nog niet zo iets als email bestond, kwamen de vlinderliefhebbers in het najaar op een avond bij elkaar en werd per soort het aantal, de eerste en de laatste waarneming genoteerd. Dat was natuurlijk erg tijdrovend. Toch waren deze jaarverslagen heel belangrijk, want ze maakten de mensen enthousiast om het onderzoek uit te breiden. Deze jaarverslagen verschenen van 1986 tot en met 1998 en de kennis over de verspreiding van de vlindersoorten is sinds de publicatie van 'De vlinders van Friesland' van Lempke daardoor enorm uitgebreid. Vanaf 1996 werd begonnen met een halfjaarlijkse nieuwsbrief en deze nieuwsbrief kreeg al snel de naam Flinterwille. In Flinterwille staat uiteraard het noodzakelijke verenigingsnieuws en daarnaast wordt ons periodiek gevuld met artikelen over het voorkomen en de biologie van bijzondere soorten en families in Friesland, zowel wat betreft de dagvlinders als de micro- en macronachtvlinders. Flinterwille heeft inmiddels een oplage van 115 stuks en ook buiten Friesland is een flink aantal musea en instituten geaboneerd op ons blad.

Beeld van de jaarlijkse determinatiedag in Hemrik, januari 2007

Tussen 1990 en 2000 is er door de leden van de vlinderwerkgroep hard gewerkt aan het tot stand komen van 'Dagvlinders in Fryslân'. Zo'n honderd mensen werden door middel van cursussen opgeleid in het herkennen van dagvlinders en het doel was om per vierkante kilometer te onderzoeken welke dagvlinders voorkwamen. Uiteindelijk is een dekkingsgraad bereikt van 85 %. Omdat dit inclusief de meren is, betekent het dat vrijwel het gehele vasteland en de eilanden zijn onderzocht. Uiteindelijk werden zo'n 81000 records verzameld en dit resulteerde in het jaar 2000 in het verschijnen van 'Dagvlinders in Fryslân'. Bij het tot stand brengen van dit boek kregen we steun van de Vlinderstichting en de Fryske Akademy. Het boek bevat 176 pagina's en beschrijft alle soorten Friese dagvlinders, voorzien van veel foto's en uiteraard verspreidingskaartjes en vliegtijddiagrammen. We hebben van elke soort zijn foto's van vlinders, rupsen, etc opgenomen, waarbij uitsluitend Fries materiaal is gebruikt.

Najaars-bijeenkomst november 2005

Vanaf de start van de vlinderwerkgroep werden jaarlijks excursies georganiseerd, zowel met betrekking tot dagvlinders als nachtvlinders. In de loop van de afgelopen 25 jaar hebben we talloze gebieden bezocht in heel Friesland, inclusief een meerdaagse excursie naar Ameland in juni 2007. Dat levert een in het algemeen een goede inventarisatie van zo'n gebied, zowel van de dag- als van de nachtvlinders. Soms ook geeft een excursie verrassende resultaten, zoals de excursie naar de Lendevallei in juli 2009, waarbij een grote populatie van de grote weerschijnvlinder (*Apatura iris*) werd vastgesteld en deze bijzondere soort zich ook van dichtbij liet fotograferen. Verder zorgt een aantal leden ervoor, dat tijdens de nationale nachtvlinder-nacht op diverse locaties het publiek kennis kan maken met nachtvlinders. In augustus 2008 kwamen daar in de Kruidhof te Buitenpost zo'n 100 mensen op af! De laatste jaren spelen de moderne communicatiemiddelen

soms een belangrijke rol. Ik herinner me een nachtvlinderexcursie in Appelscha, waar we op een gegeven moment in de verte gerommel van onweersbuien hoorden. Moet je dan de lampen inpakken en wegwezen of zal de bui net bij ons langs gaan? Gerrit Tuinstra wist raad en belde met zijn mobiel naar Irene in Drachten. Die keek op haar beurt op de buienradar op internet en stelde ons gerust: de bui zou net bij ons langs gaan op zo'n 2 km afstand. En dat gebeurde ook exact en met zo'n dreigende bui in de buurt is het aantal nachtvlinders op de lamp meestal groot. Trouwens, tegenwoordig hebben sommigen de buienradar al gewoon op hun mobieltje.....

Nationale Nachtvlinderenacht augustus 2008 Buitenpost

De laatste jaren wordt in het najaar ook een bladmijnenexcursie georganiseerd, waarbij gezocht wordt naar bladminerende micro-nachtvlinders. In maart 2009 heeft de werkgroep een natuurwerkdag georganiseerd in de Schaopedobbe bij Elslo. Het doel was om de bosranden zodanig te bewerken, dat de Bruine eikenpage daar weer een kans krijgt. De komende jaren moet blijken of deze actie succes heeft gehad. Belangrijk voor de vlinderwerkgroep zijn ook de halfjaarlijkse bijeenkomsten, in het voorjaar en in het najaar. Deze bijeenkomsten worden in het algemeen goed bezocht. Hier krijgen onze leden de kans hun waarnemingen van het afgelopen seizoen uit te wisselen. De laatste jaren houden we deze bijeenkomsten in de Fûgelhelling in Ureterp, waar we een prachtige ruimte mogen gebruiken en we kunnen beschikken over moderne apparatuur zoals een beamer. Het bestuur zorgt op deze bijeenkomsten voor sprekers van binnen en buiten Friesland, die een lezing houden over een bepaald aspect van de vlinderwereld. Ook worden films op het gebied van vlinders en insecten vertoond. Verder voorziet

onze jaarlijkse determinatiedag in een duidelijke behoefte. Deze dag houden we meestal in januari en onze leden kunnen dan foto's of geprepareerde vlinders meenemen, die gezamenlijk op naam worden gebracht. Er is altijd kennis genoeg in huis, aangevuld met de microspecialisten Joop Kuchlein en Leo Bot, en er zijn veel determinatieboeken aanwezig.

Natuurlijk hebben we ook in landelijk verband meegewerkt aan de studie van de vlinders. We hebben gegevens geleverd voor 'De Kleine Vlinders' van J. Kuchlein (1993) en we werken mee Nederlandse trekvlinderonderzoek, vroeger onder leiding van B. Lempke, nu in handen van Rob de Vos. Ook levert de vlinderwerkgroep waarnemingen aan de Werkgroep Vlinderfaunistiek van het EIS. Verder zijn we regelmatig bezig op het Natuurmuseum Fryslân om daar de vlindercollectie te determineren. Zo is er een heel scala van activiteiten waar de Vlinderwerkgroep Friesland zich mee bezig houdt. Dat heeft de laatste jaren geleid tot een uitbreiding van onze kennis van de verspreiding van vooral de nachtvlinders in Friesland. Werd in 'De Vlinders van Friesland' (Lempke, 1985) gemeld, dat er 607 soorten macro-nachtvlinders in Friesland voorkwamen, inmiddels is dat door de activiteiten van onze werkgroep uitgebreid naar maar liefst 647 soorten. In het artikel van Gerrit Tuinstra verderop in dit blad wordt hier uitgebreid op in gegaan. Op de internetsite van onze vlinderwerkgroep (www.vlinderwerkgroepfriesland.nl) is, naast allerlei verenigingsnieuws en meldingen van recente waarnemingen, ook de atlas van de Friese nachtvlinders te vinden. Op deze prachtige site zijn van bijna alle nachtvlinders foto's, verspreidingskaartjes en andere bijzonderheden opgenomen. Ook worden er moeilijke soorten behandeld, zoals soorten die erg op elkaar lijken. Door foto's naast elkaar te zetten en op de verschillen te wijzen, is dit een erg handige hulp bij het determineren van deze vlinders.

Voor de toekomst blijft ons doel uiteraard om de kennis van de vlinderfauna uit te breiden, al zal het wel steeds moeilijker worden om het aantal waargenomen soorten groter te maken. En wat de dagvlinders betreft: er zal ongetwijfeld een moment komen, waarop we besluiten dat 'Dagvlinders in Fryslân' zodanig verouderd is, dat we een nieuw dagvlinderproject moeten starten.

De opkomst en het enthousiasme bij excursies en vooral de halfjaarlijkse bijeenkomsten geeft aan, dat de Vlinderwerkgroep Friesland na 25 jaar nog springlevend is. Het aantal leden blijft gestaag groeien, terwijl ook jongere leden actief zijn in de werkgroep en dat betekent dat we de toekomst met vertrouwen tegemoet kunnen zien.

Siep Sinnema

Aankondiging jubileumbijeenkomst

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland nodigen wij u hierbij uit voor de jubileumbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep op zaterdag 20 november 2010

in de Fûgelhelling, De Feart 1 te Ureterp.

Programma:

- 13.30 uur: Ontvangst met koffie en oranjekoek.
14.00 uur: Opening door de voorzitter dhr. Siep Sinnema.
14.15 uur: Lezing door dhr. Kars Veling (De Vlinderstichting):
'Van deipaueach tot feanheafliinter'.
Dagvlinders in Fryslân: plussen en minnen.
14.40 uur: Lezing door mevr. Sietske Rintjema (It Fryske Gea):
'Vlinders en beheer in terreinen van It Fryske Gea'.
15.05 uur: Pauze met koffie.
15.30 uur: Lezing door dhr. Hein Boersma (VWG Friesland):
'Vlinderonderzoek in West-Afrika: Friezen om utens'.
15.55 uur: Lezing door dhr. Frans Post (VWG Palm, Tilburg):
'Nachtvlinders vliegen overal'.
Vinden nachtvlinders Brabant leuker dan Friesland?
16.15 uur: Slotwoord door Siep Sinnema met aansluitend napraten onder het genot van een hapje en een drankje.
17.30 uur: Einde jubileumbijeenkomst

INHOUD

		pag.
Voorwoord	Siep Sinnema	1
Inhoud		7
Aankondiging Najaarsbijeenkomst 2010		7
Verslag voorjaarsbijeenkomst 2010.	Gerard Bergsma	8
Vlinderwerkgroepen: meer dan som van de delen		
	Ka rs Veling, De Vlinderstichting	12
De grote vuurvlinder in ZW-Friesland		
	Henk-Jan van der Veen, Staatsbosbeheer	17
De Friese lijst van macro-nachtvlinders	Gerrit Tuinstra	21
Gegevens Veenhooibeestje 2003 t/m 2010	Judith Bouma	30
Twee jaar tuinvlindertelling	Kars Veling, De Vlinderstichting	33
Vlinderfauna West-Afrika in kaart	Auke Hunneman&Henk Hunneman	38
Over de Kleine vlinders van Friesland	Joop Kuchlein, Stichting Tinea	41
Ledenmutaties		48
Belangrijke data		49

Verslag voorjaarsbijeenkomst 2010. Gerard Bergsma

De voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op donderdag 15 april 2010 ('s avonds) in de Fûgelhelling te Ureterp. Aanwezig waren 34 leden.

1. Voorzitter Siep Sinnema opent de bijeenkomst en heet iedereen van harte welkom; in het bijzonder Minko van der Veen (secretaris van de Vlinderwerkgroep Drenthe). Afgemeld zijn: Judith Bouma, Anja Kerkhof, Hans Bijl en Kees Smit. Siep deelt mee, dat er weer een nieuwe vindplaats van eitjes van de Sleedoornpage in Zuid-Wolvega (de noordelijkste vindplaats van Nederland) is gevonden.

Dit jaar bestaat de Vlinderwerkgroep Friesland 25 jaar. Dit vieren we tijdens een bijzondere najaarsbijeenkomst op 20 november 2010 alhier in de Fûgelhelling..

2. Verslag najaarsbijeenkomst 2009.

Bladzijde 5: Er staat genoteerd, dat Auke Hunneman 2 exemplaren van *Catocala sponsa* (karmozijnrood weeskind) had waargenomen. Dit moet echter Henk Hunneman zijn.

3. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.

De ingekomen stukken worden voorgelezen door de secretaris

4. Ervaringen, mededelingen, inbreng van en door leden.

- Andy Saunders: nieuwe nachtvlindersoorten voor hem: *Orthosia populeti* (populierenvoorjaarsuil) en *Orthosia gracilis* (sierlijke voorjaarsuil).

- Piet Zumkehr: Er is een aparte telroute voor parelmoervlinders uitgezet op Terschelling. Tevens zijn er 2 toeristische strandroutes. Op deze 3 routes kan men parelmoervlinders tellen. Er zijn 4 soorten parelmoervlinders op Terschelling, namelijk de Grote parelmoervlinder, de Kleine parelmoervlinder, de Duinparelmoervlinder en de Zilveren maan. De tellingen kunnen worden gemeld door een mail te sturen aan admin@pzumkehr.nl

- Gerrit Tuinstra: meldt de 640ste macronachtvlindersoort voor Friesland, namelijk de zeldzame *Operophtera fagata* (berkenwintervlinder). Het betreft de vangst van 2 mannetjes op 5 november 2009 bij Appelscha.

- Iedereen meldt vervolgens zijn of haar waarnemingen in het voorjaar van 2010.

-Hein Boersma is op 18 januari 2010 met 3 mensen in een Chrysler Voyager begonnen aan een rit dwars door de Sahara naar Burkina Faso. Een reis van 9000 kilometer. Onderweg zijn er uiteraard vlinderwaarnemingen gedaan, waaronder (in Marokko) het vuurvlindertje *Tomares mauretanicus* en het witje *Elphinstonia charlonia* (een gele vlinder met zwarte kenmerken). Daarna was er 800 kilometer niets te zien. Pas aan de zuidkant van de Sahara werden weer vlinders gezien. De eerste betrof *Zizeeria knysna* (een blauwtje).

5. Nachtvlinderatlas: informatie over de nieuwe mogelijkheden.

Gerrit Tuinstra meldt, dat de internetsite nu met circa 15 pagina's is uitgebreid en dat nu ook de belangrijkste kenmerken en verschillen van een aantal vlindersoorten nader zijn aangeduid. Onder andere de soorten *Noctua janthina* (kleine

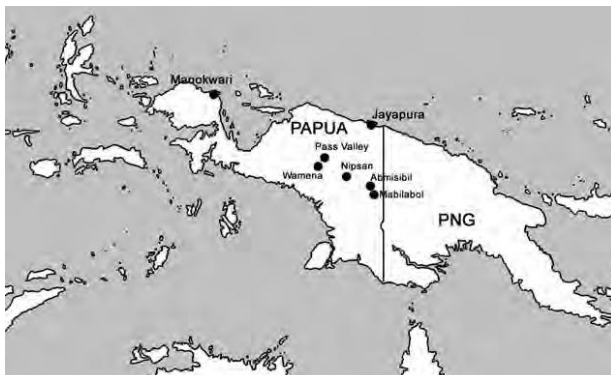
breedbandhuismoeder) en *Noctua janthe* (open-breedbandhuismoeder) en *Autographa jota* (jota-uil) en *Jota pulchrina* (donkere jota-uil).

6. Vertoning van delen van de nieuwe DVD 'Dagvlinders in Nederland en Vlaanderen'.

7. Pauze.

8. Expeditie Nieuw-Guinea - Piet Zumkehr.

West-Irian, zoals het westelijk deel van Nieuw-Guinea vroeger genoemd werd, was tot 1963 Nederlands bezit. Vanaf 1 mei 1963 staat het onder bestuur van Indonesië, die het westelijke deel tegenwoordig **Papua Barat** noemt en het oostelijke deel **Papua**. Het totale gebied van Papua Barat en Papua heeft een oppervlakte van 416.000 vierkante kilometer. Piet en Rob de Vos hebben al vele jaren contact met Henk van Mastrigt, een Franciscaner missionaris, die in West-Papua (Jayapura - het voormalige Hollandia) woont. Deze heeft vanaf zijn missiecentrum al vele jaren onderzoek gedaan naar de dag- en nachtvlinderfauna in de naaste omgeving. Aangezien er al heel lang geen wetenschappelijk onderzoek naar insecten in West-Papua was gedaan, werd in 1993 besloten om dit op te pakken met een eerste verkennende reis. In 1996 volgde een tweede succesvol bezoek, waarbij Piet ook betrokken was. In 2005 werd de derde expeditie een feit. Een zestal entomologen uit Nederland en Engeland verrichtten op verschillende locaties in het centrale bergland van Papua onderzoek naar insecten. Zij werden vergezeld door docenten en studenten van de faculteit biologie van de Cenderawasih Universiteit van Jayapura, die op deze wijze praktijkervaring konden opdoen. Deze expeditie bood hen de eerste mogelijkheid om het binnenland van Papua te bezoeken. De Universiteit kreeg hierdoor de kans om naar internationaal niveau door te groeien. De studenten hebben zich inmiddels onder leiding van Henk van Mastrigt verenigd in een insectenwerkgroep, die ook zelf expedities naar bijzondere gebieden uitvoert. In Nederland is in 2006 de Stichting Papua Insecten (Papua Insects Foundation) opgericht met een tweeledig doel. Het ondersteunen van het werk van de Universiteit en daarnaast het bijdragen aan onderzoek naar de biodiversiteit van zogenaamde 'hotspots' (terreinen met een bijzondere rijkdom aan natuurwaarden,

waarvan de bescherming een hoge prioriteit heeft). Er is ook een prachtige en leerzame website opgezet, www.papua-insects.nl. In 2008 is er weer een expeditie geweest waaraan Piet heeft deelgenomen. Joop Schaffers was mee voor de

vlinderfotografie. Diverse locaties in Papua, zoals het Cycloopegebergte en het Stergebergte alsmede het eiland Supiori (ten westen van het eiland Biak) zijn met een bezoek vereerd. Piet laat tijdens zijn verhaal prachtige foto's zien van locaties en vlinders. In Papua was het problematisch vanwege de hoogteverschillen tussen de diverse gebieden. Tot 1000 meter hoogte was in Papua in het verleden al behoorlijk gevangen, maar de vangsten die de expeditieleden hogerop deden, betroffen vrijwel allemaal nieuwe soorten vlinders. Bijvoorbeeld de familie van de bladrollers (*Tortricidae*): circa 900 soorten gevangen, waarvan 600 nieuw voor de wetenschap. Het eiland Supiori werd met de boot vanuit Jayapura aangedaan. Het eiland bestaat grotendeels uit maagdelijk oerwoud en is beschermd natuurgebied. Het was lastig om erin door te dringen; er was wel een ringweg rond het eiland in aanbouw, maar wegen het binnenland in waren er nauwelijks. Wel veel prachtige vlinders, waaronder de schitterend groenglanzende vogelvlinder *Ornithoptera priamus*. Na Supiori per vliegtuig het binnenland van Papua in naar het stadje Wamena in de hooggelegen Baliem Vallei. Deze vallei werd pas in 1938 ontdekt door de onderzoeker Richard Archbold, die er bij toeval overheen vloog met zijn watervliegtuig. Deze vallei is volledig ingesloten door de hoge bergen. Vanuit Wamena werd over een hoge bergrug doorgevlogen naar het dorp Walmak Nipsan in het Jayawijaya gebergte. In deze regio woont het volk van de Yali. Vanuit Walmak Nipsan gingen de expeditieleden op vlinderjacht. Het regent hier vaak van 's middags 15.00 uur tot 's nachts 03.00 uur. Tijdens de regen vliegen er ontzettend veel vlinders. Piet laat vele mooie beelden van nachtvlinders de revue passeren. Hier zijn alleen al 19 nieuwe soorten waaiermotten (*Alucitidae*) ontdekt. Eén van deze nieuwe waaiermotten is vernoemd naar Piet Zumkehr, namelijk *Alucita zumkehri* (zie afbeelding hieronder).

In 2005 ving Piet tijdens de toenmalige expeditie in Papua een nieuwe nachtvlinder-soort, die in onderstaande publicatie is beschreven door Rob de Vos van het Zoölogisch Museum Amsterdam

Nieuwe vlinder ontdekt

In 2005 werd in Papua (Indonesisch Nieuw-Guinea) een nieuwe vlinder ontdekt door Piet Zumkehr. Hij was daar op expeditie met Rob de Vos, vlinderdeskundige van het Zoölogisch Museum te Amsterdam.

Rob de Vos heeft de vlinder beschreven in een publicatie en heeft het diertje naar zijn ontdekker genoemd. De nachtvlinder heet nu *Notata zumkehr*. Deze publicatie is recent verschenen. Het dier is een beervlinder uit de *Arctiidae* familie.

Beervlinders worden zo genoemd omdat de rupsjes behaard zijn. Het vrouwtje is spierwit, de mannetjes zijn wit met ronde, donkerbruine vlekken aan de onderkant van de vleugels. Deze vlekken zijn geurschubben waarmee feromonen afgescheiden worden (stoffen om vrouwtjes mee te lokken). De *Notata zumkehr* heeft een spanwijdte van 1,5 centimeter. Volgens de Vos worden er regelmatig nieuwe vlinders ontdekt, vooral in de tropen. Maar niet altijd zijn ze zo opvallend als de *Notata zumkehr*.

Al met al was de laatste expeditie van 2008 enerverend vanwege de spanningen, die tijdens het verblijf in het dorp Walmak Nipsan ontstonden met een aantal dorpelingen. Piet hoopt nooit meer in een dergelijke hachelijke situatie verzeild te raken.

Bronvermelding: Stichting Papua Insecten ; tekstdocument van Piet Zumkehr & Rob de Vos (zie Vlindernet + 'Vlinders' nr. 3 van 2008). Zie tevens de site <http://www.papua-insects.nl> voor meer informatie over het project.

9. Rondvraag.

Er zijn geen vragen of opmerkingen.

10. Sluiting.

Siep Sinnema bedankt Piet Zumkehr voor zijn boeiende lezing. Daarna wenst hij allen een goede thuisreis.

Vlinderwerkgroepen: meer dan som van de delen

Kars Veling, De Vlinderstichting

Samen op pad, leren van elkaar, dubbel werk voorkomen, meer aandacht voor vlinders, nieuwe vlinderplekken in de omgeving te horen krijgen, kennis over vlinders kunnen delen... en zo zijn er nog veel meer redenen om een vlinderwerkgroep op te richten. Friesland was een van de eerste in 1985, maar inmiddels zijn er minimaal 60 in Nederland, variërend van 'echte' vlinderwerk-groepen tot insectenwerkgroepen waar ook aan vlinders gedaan wordt.

Uit Vlinders jaargang 1, nummer 1, 1986:

ngen & korte BEI

Vlinderwerkgroep Friesland

Op initiatief van Philip Zeinstra en Piet Zumkehr kwamen op 19 november 1985 in Akkrum een aantal vlinderaars bijeen met als doel: het oprichten van een vlinderwerkgroep in Friesland. Op deze oriënterende vergadering waren voldoende mensen aanwezig voor een goede start; de werkgroep werd opgericht verklaard en een aantal leden kreeg een opdracht om de plannen een vastere vorm te geven. In de eerste plaats is afgesproken waarnemingen van alle Lepidoptera in Friesland te verwerken: het Dagvlinderonderzoek wordt voortgezet, de Nachtvlinders krijgen de volle aandacht en de Micro's zullen zeker niet vergeten worden.

Grote variatie

Zo was dus de Vlinderwerkgroep Friesland een feit, inmiddels 25 jaar geleden. En hoewel dus al op leeftijd, de werkgroep is nog steeds springlevend en zeer actief. Hoe zit dat in de rest van het land? Er zijn al meer dan 50 werkgroepen in Nederland, maar geen is gelijk. Wat een werkgroep wil en doet is heel verschillend. Er zijn er met meer dan 50 leden en er zijn er die met z'n drieën tweemaal per jaar bij elkaar komen in een huiskamer. Er zijn er die boekjes uitbrengen en tientallen monitoringroutes tellen en er zijn er die gewoon zorgen dat hun dertig waarnemingen jaarlijks bij de juiste organisaties terecht komen.

Zelfstandig of onderdeel van

Er bestaat dus een grote variatie in de werkgroepen. Dat geldt voor de grootte, de activiteiten, maar zeker ook voor de organisatie. Er zijn geheel zelfstandige groepen, zoals de Friese Vlinderwerkgroep, er zijn er die bij grote organisaties zijn aangesloten, zoals de Vlinderstudiegroep Limburg, die een werkgroep is van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en er zijn veel werkgroepen die onderdeel zijn van plaatselijke natuurverenigingen en afdelingen van IVN en KNNV. Voordeel van het onderdeel zijn van een bestaande organisatie is dat veel

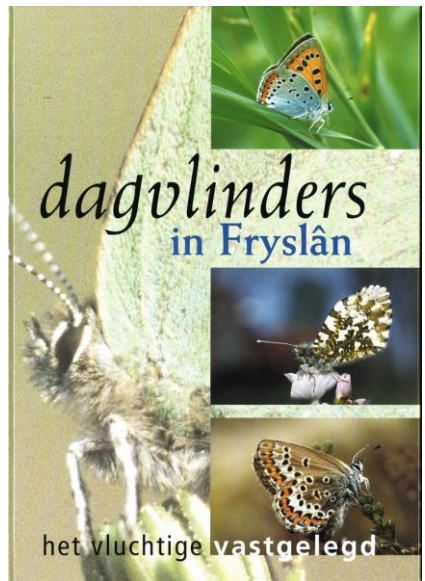
regelwerk al is gedaan. Die organisaties hebben al een ledenlijst een bestuur en een contactorgaan en/of website en als vlinderwerkgroep kun je daar mooi van profiteren. Maar ja, als je zelfstandig bent kun je echt zelf bepalen wat je doet en wat je laat.

Enkele websites van vlinderwerkgroepen

Atlassen

Zoals blijkt bij de genoemde voordelen zijn er een aantal activiteiten die bij veel van de werkgroepen terugkeren. Bijna alle groepen zijn bezig om een overzicht te krijgen van de vlinders die in hun werkgebied voorkomen. In Friesland, Limburg, Drenthe en Zeeland zijn al fraaie vlinderatlassen verschenen. Jarenlang hebben de leden van de werkgroepen gegevens verzameld en gezamenlijk hebben ze gezorgd dat teksten zijn geschreven, de illustraties zijn gemaakt en geselecteerd en de uitgave is voorbereid. Ook plaatselijke werkgroepen komen met boekjes over de vlinders in hun eigen werkgebied. Een van de eersten was ‘Vlinderen tussen lek en Linge’ een uitgave van de insectenwerkgroep van de Natuur- en Vogelwacht Culemborg, een kleine werkgroep.

Verspreidingsonderzoek hoeft natuurlijk niet perse te leiden tot een plaatselijke, regionale of provinciale atlas, maar vaak werkt het wel stimulerend als je naar zo'n eindproduct toewerkt.

Hoe gaat het ermee?

Is eenmaal het beeld compleet van wat er in het werkgebied voorkomt, dan is meewerken aan het meetnet vlinders een logische stap. De werkgroepen willen namelijk ook weten hoe het nu met de vlinders gaat. Welke soorten gaan vooruit, welke achteruit en zien we ook verschillen tussen gebieden? Om de leden allemaal zover te krijgen dat ze meewerken is scholing voor veel werkgroepen ook een belangrijke activiteit. Tijdens cursusavonden en excursies wordt kennis overgedragen aan de anderen en zo wordt de groep die effectief mee kan doen aan het onderzoek vergroot. Daarnaast, en dat is misschien nog wel het belangrijkste, zijn die avonden en excursies een sociaal gebeuren en vormen ze een bindende factor.

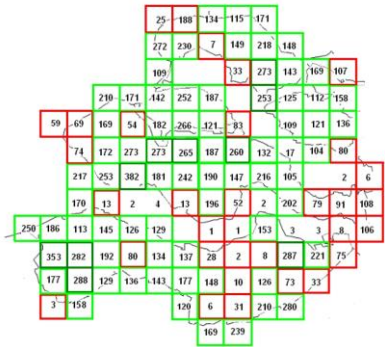
Samen op excursie Excursie VWGF Bakkeveen, mei 2002

Nachtvlinders

De Friese vlinderwerkgroep is wel een buitenbeentje. Er zijn niet veel werkgroepen waar al vanaf de start zoveel aan nachtvlinders is gedaan. Eigenlijk was het in Friesland andersom dan bij veel andere werkgroepen. Hier heeft men de dagvlinders er eigenlijk even bij gedaan ☺. We zien trouwens wel een sterke toename van de aandacht voor nachtvlinders bij andere werkgroepen. De uitgave van de goede Nederlandstalige nachtvlindergids was hier echt de katalysator.

In Zeeland is de werkgroep ook zeer actief op het gebied van nachtvlinders. Daar is men bezig om gericht in de hele provincie met lichtval, lakens en stroop de nachtvlinders in kaart te brengen. Tot voor kort waren eigenlijk voornamelijk nachtvlinders bekend van plekken waar nachtvlindersaars woonden en van toevallige excursiepunten die werden bezocht. Vanaf 2007 is men hier in alle atlasblokken (5x5 kilometer) aan het monstren. Elk hok wil men maar liefst 16 maal in een jaar bemonsteren met een lichtval. Aanvullend worden ook lakenvangsten gedaan en wordt er gesmeerd. Een zeer ambitieus meerjarenproject natuurlijk, maar wel een prachtig voorbeeld van hoe het kan.

Overzichtskaart en stand van zaken van het nachtvlinderonderzoek per januari 2010.

Micro’s

Al in de eerste ‘Vlinders’ in 1986 werd door de Friese vlinderwerkgroep al aangegeven dat er niet alleen naar dagvlinders en macro’s zou worden gekeken, maar dat ook (en ik citeer) “... de micro’s zullen zeker niet vergeten worden”. Daarin is de Vlinderwerkgroep Friesland trouwens tot op de dag van vandaag uniek. Heel incidenteel doet een andere werkgroep wel eens iets aan micro’s, maar zeker niet zo intensief als in Friesland.

Een van de vele micro’s: koolmot (*Plutella xylostella*)

Waarom een werkgroep?

De gezelligheid en het sociale aspect is bij veel vlinderwerkgroepen een belangrijke factor, maar er is meer. Belangrijk van werkgroepen is dat daar de mensen die zich bezig houden met vlinders in een bepaalde regio contact hebben en samenwerken. Die samenwerking kan er simpelweg al toe leiden dat er wordt kortgesloten dat er geen dubbelwerk gebeurt. Een verdeling van het werkgebied bijvoorbeeld, of in ieder geval weten waar de ander mee bezig is. Uiteraard is dit de minimale optie. De samenwerking kan ertoe leiden dat er veel meer en effectiever wordt gewerkt. Kennis van de een, over vlinders, maar ook over het gebied en interessante vlindergebieden, kan worden doorgegeven aan anderen. Er kan gezamenlijk worden opgetrokken, tijdens excursies of tijdens tellingen en men kan elkaar aanvullen.

Nachtvlinders: nuttig en leuk! Excursie VWGF Ferwert, juli 2006

Samen sterk

Als je weet dat iemand vier weken op vakantie is kan een werkgroepsgeenoot zorgen dat 'zijn of haar' telgebiedje in ieder geval een keer bezocht wordt in die periode. Nog belangrijker is dat bij het meetnet, waarbij er vanuit wordt gegaan dat een telroute eens in de week gelopen wordt. Binnen een werkgroep kunnen daar goed afspraken over gemaakt worden. Niet in de laatste plaats kan het zeer stimulerend werken als je ziet dat je niet de enige bent die met vlinders bezig is, maar dat er veel meer zijn. Samen kun je veel meer bereiken, niet alleen wat scholing en onderzoek aangaat, maar ook de vertaling ervan naar de bescherming.

Als vlinder-werkgroep heb je een heel andere positie naar bijvoorbeeld de provincie, gemeente of een natuurbeheerder toe dan als privé-persoon.

Nog zeker 25 jaar

Maar bovenaan staat dat er een goede sfeer is en dat het prettig is om met andere vlinderliefhebbers op te trekken. Het mag dan allemaal nog zo nuttig zijn, als het niet leuk is zal een werkgroep geen 25 jaar oud kunnen worden. De Vlinderwerkgroep Friesland wordt dus met gemak 50. Proficiat!

De grote vuurvliender in Zuidwest-Friesland Henk-Jan van der Veen, Staatsbosbeheer

Het moet lang geleden zijn. Vijfhonderd, duizend jaar, of wellicht nog langer. De grote vuurvliender vloog over de ongerepte laagveendelta's in het IJsselmeergebied. De dynamiek van zee, rivieren en klimaat schiep een gevarieerd landschap met oibossen, kruidenrijke weides, rietlanden en plassen. Een mozaïeklandschap waarin haar eigen niche had. Zo moet de vlinder onder meer gevlogen hebben in de moerassen langs de riviertjes de Linde, Tjonger en Steenwijker Aa. In de loop der eeuwen ontwikkelde de grote vuurvliender zich tot een endemische soort; een dier dat uitsluitend voorkomt in één beperkt gebied. Wetenschappers gaven de vlinder de naam *Lycaena dispar batava*, de ondersoort van de (*Lycaena dispar*, die in grote delen van Europa voorkomt. Behalve de ondersoort 'batava' kennen we nog een andere variant van de grote vuurvliender. In Oost Engeland vloog tot eind 19e eeuw de ondersoort *Lycaena dispar dispar*. Nadat de soort officieel was uitgestorven, introduceerde men de vlinder opnieuw. Zij hield het 20 jaar vol om in 1947 opnieuw te verdwijnen. Het verschijnsel ondersoort blijft overigens niet beperkt tot de grote vuurvliender. In het moezeldal in Duitsland, tussen Koblenz en Trier, vliegt op warme zuidhellingen de ondersoort *Parnassus appollo vinningensis*, de endemische variant van de mediterrane Apollolvliender (*Parnassius appollo*).

De ongerepte delta veranderde. Moerasland werd grotendeels in cultuur gebracht en het leefgebied van de grote vuurvliender reduceerde in de loop der eeuwen tot de laagveengebieden van NW-Overijssel en ZW-Friesland. De achteruitgang van het leefgebied heeft nadelige gevolgen gehad voor de verspreiding van de grote vuurvliender in Friesland en Overijssel. Dit wordt goed duidelijk als we kijken naar de gebieden waar de vlinder inmiddels is verdwenen. Tot 1971 vloog de soort nog in de Lindevallei en tot 1973 in het Nanneveld. Daarnaast werd de grote vuurvliender in de jaren 1972 tot 1976 waargenomen in de Makkummerwaard, in de Deelen tot 1985, in het Oosterschar tot 1992 en in de Bancopolder zelfs tot 1997. Ondanks de wettelijke beschermde status en alle maatregelen van natuurbeheerders is de vlinder de laatste 20 jaar op minstens vier plekken verdwenen

De grote vuurvliender is een soort van laagveenmoerassen. Daar zoekt het bij voorkeur de plekken met voldoende voedselplanten - kattenstaart (*Lythrum salicaria*) en koninginnenkruid (*Eupatorium cannabinum*) - en de waardplant

waterzuring (*Rumex hydrolapathum*). Op veel plaatsen in laagveengebieden zijn deze planten algemeen. Op grond daarvan zou de vuurvlieder ook vrij veel moeten kunnen voorkomen. In de praktijk blijkt de vlinder een sterke voorkeur te hebben voor voedselarme en natte veenmosrietlanden, rietruigtes en verlandingsvegetaties, vooral daar waar zich een mozaïekpatroon van verschillende vegetaties heeft gevormd. Enig struweel of kleine bosjes vormen voor de vlinder geen belemmering.

Kijken we nog gedetailleerder, dan speelt de mate van verzuring ook een belangrijke rol. In oude veenmosrietlanden waar de successie al flink is gevorderd, neemt het aandeel voedselplanten vaak sterk af, ten gunste van haarmos, veenmossen en varens. Ook voor de waterzuring zijn deze omstandigheden ongunstiger. Deze ontwikkeling is een natuurlijk gegeven. Door ophoping van plantaardig materiaal neemt het organisch gehalte en de dikte van de strooisellaag toe en verzuurt de bodem door de grotere invloed van (zuurder) regenwater. Hierdoor is de vlinder aangewezen op de randzones en jonge verlandingen.

Grote
vuurvlieder ♀
Foto: Gerrit
Padding

Een van de maatregelen om verlanding te stimuleren is het afplaggen van oud (veenmos)rietland en het graven van nieuwe petgaten. Door deze verjongingskuur doet de successie een flinke stap terug en krijgt het verlandingsproces een nieuwe impuls. Het aandeel kruiden neemt weer toe en er ontslaat een meer open structuur in het rietland. Deze maatregel is met wisselend succes toegepast in de Rottige Meente. De afgelopen 15 jaar is op verschillende plaatsen nabij de Pieter Stuyvesantweg landbouwgrond omgezet in nieuwe petgaten. Al snel na aanleg bleek echter dat de bodem nog vrij veel voedingsstoffen bevat, waardoor de gewenste verlandingsvegetaties maar moeizaam op gang komt.

Ook rondom de oudere petgaten blijft de verlanding achter bij de verwachtingen. Waar onder normale omstandigheden een petgat in 50 tot 70 jaar dichtgroeit, blijft deze tegenwoordig stekken in open water met een ijle oevervegetatie van riet, pluimzegge, een enkele krabbescheer en een mix van grote en kleine lisdodde.

Waarschijnlijk speelt hier ook de erfenis van de slechte water- en bodemkwaliteit uit het verleden een rol. De bagger is op verschillende plaatsen teveel verzadigd met voedingsstoffen.

Er zijn echter ook positieve ontwikkelingen. In de Weerribben is met succes oud rietland afgeplagd, waardoor waterzuring en verschillende voedselplanten weer flink zijn toegenomen. De vlinderpopulatie kreeg op verschillende plaatsen een nieuwe impuls. Ook de warmere zomers van de afgelopen jaren hebben de grote vuurvlieder goed gedaan. De jaren 2003, 2006 en 2007 waren topjaren met een recordaantal eitjes, rupsen en vlinders. In 2006 maakte de vlinder voor het eerst – voor zover bekend - de oversteek van de Rottige Meente naar de Brandemeer, op een plek waar het jaar daarvoor een bossage was gerooid.

Het beheer speelt een belangrijke factor bij het in standhouden van het leefgebied van de grote vuurvlieder. Eind juni en begin juli begint de voortplantingstijd van de grote vuurvlieder en legt het vrouwtje tussen de 2 en 15 eitjes op de onderzijde van de bladeren van de waterzuring. In de Rottige Meente richt het zomermaaien zich speciaal op de grote vuurvlieder door de veenmosrietlanden en trilvenen in augustus en begin september te maaien. Ook blijven de bloemrijke randzones met waterzuring, kattenstaart en koninginnenkruid gespaard bij het maaien, waardoor het voortplantingsgebied en nektarplanten intact blijft.

Ook in de productieve rietlanden, waar ‘s-winters riet wordt gesneden, houdt Staatsbosbeheer rekening met de grote vuurvlieder. De rupsen van de vlinder overwinteren in de bovenste strooisellaag in het rietland. Op deze plekken blijft in overleg met de rietsnijder de randen staan. Ook zijn er op de ‘hot spots’ speciale maaihoogtes ingesteld. De maaiapparatuur wordt op ongeveer 10cm hoogte boven het maaiveld afgesteld, zodat de overwinteringsplekken van de rups gespaard blijven.

Naarmate de successie vordert, neemt ook het aandeel bomen en struiken toe. In relatief jonge rietlanden is dit vooral els en wilg, op andere plekken met ouder rietland vooral berk en soms eik. Ten noorden van de Pieter Stuyvesantweg streeft Staatsbosbeheer op diverse plaatsen naar een ongestoorde successie. Dat levert mooie en ook interessante broekbos- en moerasbosvegetaties op. Vanwege de zeldzaamheid van deze vegetaties, laat Staatsbosbeheer deze ongemoeid. Op andere plaatsen, met name langs de randen van rietvelden en op de ribben, vormt verbossing vaak wel een probleem. Het belemmert de groei van kruiden en verlandingsvegetaties, waardoor het biotoop van de grote vuurvlieder afneemt.

De afgelopen jaren zijn in de Rottige Meente verschillende projecten geweest om verbossing een halt toe te roepen. Zo is in 2005 vier hectare oud rietland afgeplagd en twee hectare boomopslag verwijderd. Dit deel heeft nu weer een open karakter met een afwisseling van sloten, ribben, rietland en petgaten. De maatregel had direct een positief effect op de grote vuurvlieder. In 2006 werden op vier nieuwe plekken in dit gebied eitjes en rupsen gevonden. Omdat het rietland nu weer in het wintermaai-beheer is opgenomen, blijft verbossing achterwege en vindt de grote vuurvlieder een geschikt biotoop.

Verder is langs de Scheene is in 2007 een herstelproject voor de grote vuurvliinder afgerond. Op 2 hectare is zijn bomen en struiken verwijderd, rietland afgeplagd en zijn dichtgegroeide greppels weer open gemaakt. Basenrijk water vanuit de Scheene kan nu weer dieper het rietland binnendringen. Op de kale slootranden verscheen ook weer spontaan waterzuring. Ook deze maatregel had een gunstig effect op de grote vuurvliinder. Door regelmatige telling in de zomermaanden volgt Staatsbosbeheer de ontwikkeling van deze soort. In de Rottige Meente liggen in totaal 12 vaste plots, variërend van 100 tot 1500 m². Daarnaast wordt er steekproefsgewijs door het hele reservaat gekeken naar vlinders, eitjes en rupsen op de waterzuring. Deze zoektocht is vaak een speciale gebeurtenis. De grote vuurvliinder vliegt vooral op warme dagen en de temperatuur kan in een rietland bij beschutte omstandigheden oplopen tot wel 35 graden. Een veldbezoek kan dan ook een behoorlijke hoeveelheid inspanning en zweetdruppels vergen. Tel daarbij op de vele dazen en muggen in het rietland en het wordt duidelijk dat een inventarisatie geen sinecure is.

De telling is pas echt compleet als er ook een vlinder gespot kan worden. De vlinder is een snelle vlieger, die ook behoorlijke afstanden af kan leggen. In de vlucht is het dier vaak goed te herkennen, door zijn opvallend rode kleur van de bovenzijde. De onderzijde is blauw/grijs van kleur. Beide kleuren zijn tijdens het vliegen goed te zien, waardoor de vlucht wel iets wegheeft van een knipperlicht.

Het aantal waargenomen vlinders varieert van enkele honderden in de Weerribben en enkele tientallen in de Rottige Meente. De populatie in de Rottige Meente is redelijk stabiel. De afgelopen jaren ligt het aantal eitjes in de plots gemiddeld rond de 150, met duidelijke pieken in warme jaren. Het aantal rupsen in de plots varieert per jaar, tussen 6 in slechte jaren ruim 300 in jaren met gunstige omstandigheden, zoals warme zomers. Dit laatste zegt natuurlijk niet alles over de verspreiding van de soort. Wel is duidelijk dat de grote vuurvliinder terecht op de Rode Lijst van dagvlinders staat en een sterk bedreigde status heeft. Er valt de komende jaren nog veel te doen om de vlinder voor de toekomst veilig te stellen.

Grote vuurvliender ♂, Bancopolder 1984 foto: Siep Sinnema

Inleiding

In 2006 heb ik samen met Siep Sinnema een artikel geschreven in Entomologische Berichten. De titel was “20 jaar Vlinderwerkgroep Friesland”. Het artikel beschreef de activiteiten van onze werkgroep, vanaf de oprichting in 1985, het jaar waarin ook het boek “Vlinders van Friesland” (Lempke 1985) verscheen (Sinnema & Tuinstra 2006). Daarnaast werd er in het artikel ingegaan op nachtvlinders die voor het eerst in Friesland waargenomen werden ná het verschijnen van het boek van Lempke. In een tabel in het artikel werden 34 soorten genoemd; macro’s, inclusief drie soorten uit de familie van de zakdragers (*Psychidae*). Tevens werd in het artikel geschreven dat er in de periode 1985 t/m 2006 zo’n 40 soorten juist niet meer gezien waren in Friesland.

In een artikel dat ik kort daarna samen met Henk en Auke Hunneman schreef, werd een achttal soorten uit het bovengenoemde artikel nader beschreven, voor wat betreft de eerste waarnemingen en de uitbreiding van de soorten in Friesland, alsmede Groningen en Drenthe. Het betroffen *Deileptenia ribeata* (satijnen spikkelspanner), *Costaconvexa polygrammata* (walstrospanner), *Chloroclysta siterata* (papegaaitje), *Euphyia unangulata* (scherphoekbandspanner), *Eupithecia exiguata* (loofboomdwergspanner), *Gluphisia crenata* (populierentandvlinder), *Acronicta alni* (elzenuil) en *Panthea coenobita* (schijn-nonvlinder) (Hunneman, Tuinstra & Hunneman 2007). Tevens werd er in dit artikel geschreven dat er na 1985 vrijwel jaarlijks nieuwe soorten voor Friesland werden waargenomen, met een maximum van vijf per jaar. In 2006 werd de trekvlinder *Mythimna vitellina* (zuidelijke grasuil) voor het eerst in Friesland gezien, alsmede de zakdrager *Dahlica triquetrella* en de uil *Lithophane leautieri* (coniferenuil).

Nieuwe soorten na 2006

Na 2006 is het aantal soorten niet zo snel gestegen. Vanaf dat moment zijn er, voor zover bekend, slechts drie nieuwe soorten bijgekomen. Het gaat om:

- *Thaumetopoea processionea* (eikenprocessierups)
 - 2 augustus 2007 Gorredijk (Henk en Auke Hunneman; en meer in de jaren daarna)
- *Operophtera fagata* (berkenwintervlinder)
 - 2 november 2009 Appelscha (Gerrit Tuinstra)
- *Conistra rubiginosa* (zwartvlekwinteruil)
 - 16 maart 2010 Bergum (Rob van der Rol; bron: www.waarneming.nl)

Thaumetopoea processionea

Het verhaal van de eikenprocessierups is over het algemeen wel bekend. Van vóór 1980 zijn er maar weinig waarnemingen in Nederland bekend. Vanaf eind tachtiger

jaren was de soort algemeen in de zuidelijke provincies en vanaf de tweede helft van de negentiger jaren heeft de soort zich veel meer in noordelijke richting weten uit te breiden. In Friesland is het eerste exemplaar in 2007 gevangen, op licht. In de jaren daarna werden ook steeds enkele vlinders gezien. Wat imago's betreft zijn er alleen nog maar mannetjes waargenomen, maar ook de vrouwtjes zijn inmiddels aanwezig, gezien de vondsten van rupsen op verschillende plekken in het zuiden van Friesland, in 2010. Hetzelfde geldt voor de provincie Drenthe. In Groningen zijn voor zover bekend alleen nog maar (zwervende) mannetjes gezien, maar het zal niet lang meer duren voordat ook daar de rupsen zullen worden gevonden.

Operophtera fagata* versus *O. brumata

De berkenwintervlinder is een spanner die niet gemakkelijk van de kleine wintervlinder is te onderscheiden. Misschien is dit ook de reden dat de soort pas onlangs in Friesland (met zekerheid) is vastgesteld, terwijl de soort mogelijk al veel langer in onze provincie aanwezig is. Toch zijn er een aantal kenmerken die het mogelijk maken om de berkenwintervlinder van de kleine wintervlinder te onderscheiden, al is dit onderscheid natuurlijk het eenvoudigst wanneer beide vlinders naast elkaar worden gezien, zoals in figuur 1 (volgende bladzijde)

Een van de belangrijkste kenmerken is de lichtere kleur van *O. fagata*, ten opzichte van de wat donkerder gekleurde *O. brumata*. Dit geldt in het bijzonder voor de achtervleugels, die bij *O. fagata* behoorlijk wit zijn. Er is iets verschil in het formaat van beide vlinders. *O. fagata* is met z'n voorvleugellengte van 14-18 mm. iets groter dan de 13-16 mm. metende voorvleugel van *O. brumata*. Qua vleugelvorm komen beide soorten aardig overeen, al is de vleugelpunt van *O. brumata* wat ronder dan van *O. fagata*. Deze verschillende kenmerken hebben alleen betrekking op de mannetjes van beide soorten, de vrouwtjes hebben namelijk gereduceerde vleugels. Overigens is het verschil bij de vrouwtjes veel duidelijker. De "vleugeltjes" van het vrouwtje van *O. fagata* zijn veel langer als van *O. brumata*. Bij beide soorten zijn de vleugels gebandeerd, maar de donkere bandjes van *O. fagata* zijn breder en daarmee duidelijker zichtbaar als bij *O. brumata*. De vliegtijd van *O. fagata* (half oktober – begin december) ligt wat eerder dan bij *O. brumata* (begin november – half december), maar overlapt dus wel! De rupsen van *O. brumata* leven op allerlei soorten struiken en bomen, maar in het bijzonder op eik. *O. fagata* heeft een voorkeur voor berk en beuk, maar kan ook op andere soorten struiken en bomen zitten (www.vlindernet.nl). Door gericht te zoeken zullen ongetwijfeld meer plekken in Friesland gevonden kunnen worden waar *O. fagata* voorkomt.

Figuur 1: linker rij: *Operophtera brumata* (kleine wintervlinder); rechter rij *Operophtera fagata* (berkenwintervlinder).

Soorten uit het genus *Conistra*

Kenmerkende soorten van het winterseizoen (inclusief najaar en voorjaar) zijn de uilen uit het geslacht *Conistra*. Het best bekend is *Conistra vaccinii* (bosbesuil) die

eigenlijk overal voorkomt, in allerlei biotopen en zeker niet alleen op plekken waar bosbes groeit, zoals de naam doet vermoeden. De vlinder kan in grote aantallen op smeer worden gevangen, maar komt ook op licht. Hetzelfde geldt voor de andere *Conistra*-soorten, die ook allemaal goed op smeer komen maar minder op licht. Er zit echter een groot verschil in mate van voorkomen van de overige soorten, in vergelijking tot *C. vaccinii*. Van de vroeger in Nederland wat algemenere *Conistra ligula* zijn in Friesland slechts een paar waarnemingen bekend. Ook elders is *C. ligula* thans een zeer zeldzame soort. Alleen in het zuiden van Limburg worden tegenwoordig jaarlijks waarnemingen van deze soort gedaan. *Conistra erythrocephala* wordt in Friesland iets vaker waargenomen, maar ook deze soort blijft behoorlijk zeldzaam. In De Vlinders van Friesland worden uitsluitend een aantal vindplaatsen uit Gaasterland gemeld van deze soort. Het is niet bekend of de soort daar nu nog zit. Vooral in het zuiden van Friesland kan de prachtige bont gekleurde *Conistra rubiginosa* worden aangetroffen. Elders in de provincie wordt de vlinder veel minder gezien. De laatste in Nederland voorkomende soort uit dit geslacht is *Conistra rubiginosa* (zie figuur 2). De soort heeft zich de laatste jaren sterk weten uit te breiden in Nederland en komt in hoofdzaak in het zuiden en midden van het land voor. Vorig jaar zijn er een aantal exemplaren gezien in de provincie Groningen en in het voorjaar van 2010 werd er een exemplaar gezien in Bergum. Vanwege de uitbreiding is het de moeite waard om speciaal op deze soort te letten, al kan de vlinder niet verward worden met andere soorten. In de ring- en niervlek op de verder vrij egaal grijsbruin gekleurde voorvleugels, bevinden zich een aantal opvallende zwarte vlekjes, waarmee de soort onmiskenbaar is.

Figuur 2: *Conistra rubiginosa* (foto van een exemplaar in de collectie van het Natuurmuseum Fryslân; Gerrit Tuinstra).

Totaallijst van Friesland

In De Vlinders van Friesland werden 607 soorten macro-nachtvlinders genoemd, die tot dan toe (1985) in Friesland waren vastgesteld. In de beide eerder genoemde artikelen werden in totaal 37 nieuwe soorten voor Friesland genoemd. Samen met de in dit artikel genoemde *T. processionea*, *O. fagata* en *C. rubiginosa*, telt de Friese lijst van waargenomen soorten macro-nachtvlinders thans 647 soorten!

Verdwenen en herontdekte soorten

Naast de voor Friesland nieuwe soorten, zijn er ook soorten verdwenen of in ieder geval niet meer waargenomen. Zoals eerder genoemd bestond de lijst van “verdwenen” soorten, over de periode 1985 t/m 2006, uit iets meer dan 40 soorten. Overigens gaat het voor verreweg het grootste deel van die lijst om behoorlijk zeldzame of in ieder geval weinig tot zeer weinig waargenomen soorten.

In de afgelopen jaren zijn er toch weer een aantal waarnemingen gedaan van soorten van deze lijst. Het gaat om de volgende:

- *Isturgia limbaria* (oranje bromspanner; 2007 & 2009, Drachtster Compagnie, Gerrit Tuinstra)
- *Lampropteryx suffumata* (fraaie walstrospanner; 2006, Ureterp, Gerrit Tuinstra)
- *Catocala sponsa* (karmozijnrood weeskind; 2008, Hemrik, Siep en Jannie Sinnema; 2009, Drachten, Gerrit Tuinstra; Oranjewoud, Henk Hunneman; Leeuwarden, rupsen en vlinders, bron: www.waarneming.nl; 2010, Vlieland, Ico Hoogendoorn, bron: www.waarneming.nl)
- *Chortodes brevilinea* (stippelrietboorder, 2007, Griend, Date Lutterop)
- *Polia hepatica* (gerande marmeruil, 2010, Appelscha, Gerrit Tuinstra)
- *Lithosia quadra* (viervlakvlinder, 2006, Terschelling, Piet Zumkehr)

Isturgia limbaria is een oranje-geel spannertje dat uitsluitend op brom leeft. In de veldgids Nachtvlinders (Waring & Townsend 2006) wordt het volgende geschreven: “Een zeer zeldzame soort die verspreid over het land slechts af en toe wordt waargenomen; lijkt achteruit te gaan”. Hoewel de vlinder in Friesland in het verleden ook al weinig waargenomen werd, lijkt de soort ook in onze provincie achteruit te zijn gegaan. Lempke noemt vier verschillende vindplaatsen: Duurswoude, Wijnjeterp, Appelscha en Sondel. Allemaal plaatsen op de zandgrond, waar de vlinders ongetwijfeld waargenomen zijn in of nabij bromstruweel. Dit geldt ook voor de vlinders die recent waargenomen zijn, in een bromstruweel in de berm van de A7, tussen Drachtster Compagnie en Friesche Palen. Het is natuurlijk goed mogelijk dat de vlinder toch elders in Friesland nog voorkomt. Opletten dus, op plekken met veel brom!

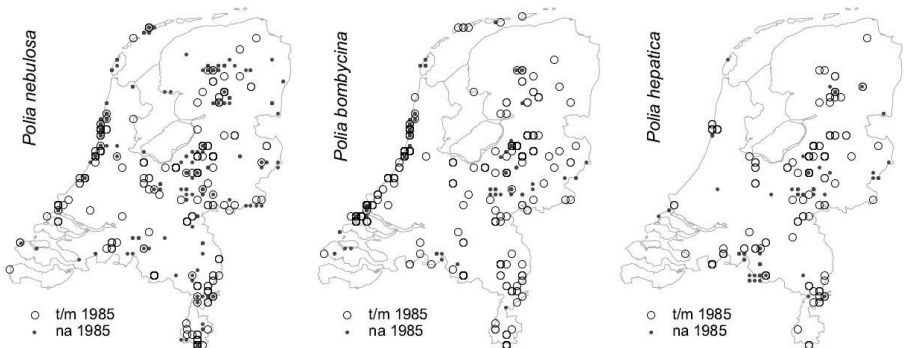
Voor *Lampropteryx suffumata* schrijft Lempke het volgende: “Joure, een vrouwtje op 14 juli 1972 (W. Poppe). Wel een bijzonder opvallende vangst. De vlinder was tot nog toe uit Nederland slechts bekend van Epen in Zuid-Limburg, waar in 1911

een mannetje gevangen werd en in 1920 een vrouwtje”. Ook landelijk is *L. suffumata* dus een grote bijzonderheid. De laatste jaren zijn er echter verspreid over het land een aantal waarnemingen van de soort gedaan, waaronder bv. een exemplaar in het voorjaar van 2010, door Abel en Franciska Jagersma en Kees Boele, in het Friesche Veen nabij Haren (Gr.). Ook in Anloo (Dr.) werd dit jaar een exemplaar gezien.

De in 2008, 2009 en 2010 in Friesland waargenomen *Catocala sponsa* is tot 2008 uit onze provincie uitsluitend bekend van een collectie-exemplaar, waarbij ook nog eens uitsluitend de provincienaam is vermeld. De precieze vindplaats van het exemplaar is niet bekend.

Een grote bijzonderheid, ook landelijk bekeken, is *Chortodes brevilinea*. De vlinder is alleen bekend van Texel en de Alde Feanen bij Eernewoude. In dit gebied werd de vlinder in de vijftiger jaren gevangen, gedurende een aantal jaren. Nadien is de soort nooit weer in Nederland gezien, totdat er in 2007 op Griend een exemplaar werd gevangen.

Polia nebulosa, *P. bombycina* en *P. hepatica* zijn drie forse uilen, die mondjasmaat in Nederland worden gezien. Op vlindernet wordt het huidige voorkomen in Nederland aangeduid als resp. “een niet zo gewone soort”, “een zeldzame soort die voorkomt in de duinen en op de zandgronden in het binnenland” en “een zeldzame soort die verspreid over het land af en toe wordt waargenomen”. Lempke (1985) schrijft resp. “matig verbreid” (14 vindplaatsen in Friesland), “verbreid” (20 vindplaatsen) en “lokaal en meest niet gewoon” (9 vindplaatsen). *P. nebulosa* (zie figuur 3) en *P. bombycina* (zie figuur 4) worden de laatste jaren zo nu en dan in Friesland gezien, bv. in de omgeving van Beetsterzwaag. Van de vroeger blijkbaar toch wat algemenere *P. hepatica* (zie figuur 5) is, na een lange periode van afwezigheid in Friesland, in 2010 één exemplaar gevangen nabij Appelscha.

Figuur 6: de verspreiding van de drie Polia-soorten in Nederland (bron: databestand Noctua).

Figuur 3: *Polia nebulosa*.

Figuur 4: *Polia bombycina*

Figuur 5: *Polia hepatica*.

Van de beervlinder *Lithosia quadra* zijn slechts een klein aantal waarnemingen uit Friesland bekend. Daarbij gaat het ook nog eens om behoorlijk oude waarnemingen (1938, 1939 en 1952, Terschelling en 1949, Kippenburg (Gaasterland)). Opvallend is dat de recente waarneming van de viervlakvlinder ook weer gedaan is op Terschelling.

Algemene soorten

Bij de hiervoor genoemde soorten gaat het allemaal om zeldzame tot zeer zeldzame soorten. Tenminste, voor zover er natuurlijk gekeken is naar nachtvinders in bepaalde delen van Friesland. Het zou natuurlijk goed kunnen zijn dat sommige soorten toch ook op andere plekken voorkomen, maar dat er nooit iemand geweest is; op de juiste plek en in de goede tijd van het jaar.

Het is natuurlijk altijd leuk om bijzonderheden te vangen, tussen al die andere soorten nachtvinders die op het witte laken verschijnen. Soms valt het ook niet mee om tussen de tientallen huismoeders of ander algemene soorten een zeldzaamheid te ontdekken.

Net als bij de zeldzame soorten geldt ook voor de algemene soorten dat de waarnemingen ervan genoteerd en doorgegeven moeten worden. Pas dan kunnen uitspraken gedaan worden over het voorkomen van bepaalde soorten in bepaalde gebieden of de voor- of achteruitgang van bepaalde soorten, zeldzaam of niet.

Het landelijke databestand voor vlinders is “Noctua”. Dit databestand is van de EIS-Werkgroep Vlinder Faunistiek (WVF) en De Vlinderstichting. Het bestand wordt beheerd door Willem Ellis. Regelmatig neem ik contact met hem op, bv. als ik meer informatie over de verspreiding van bepaalde soorten wil hebben.

Om eens te kijken naar de algemeenheid of juist zeldzaamheid van bepaalde soorten in Friesland, kreeg ik ditmaal een tabel met alle in Friesland waargenomen soorten en het voorkomen van al die soorten in de provincie Friesland. Met een bepaald getal wordt dit aangegeven in de tabel. Hoe hoger het getal, hoe algemener die soort is in Friesland, of in ieder geval hoe vaker de soort gezien is. De hiervoor genoemde (zeldzame) soorten hebben uiteraard een laag getal. Maar hoe zit het met de algemene soorten, over welke soorten gaat het dan precies?

Op de eerst plaats staat *Autographa gamma* (gamma-uil). Een trekvlinder die jaarlijks in behoorlijke aantallen waargenomen wordt. Of het werkelijk de algemeenste soort is in Friesland valt nog te betwijfelen. Ongetwijfeld hebben bepaalde waarnemingseffecten hiermee te maken. De gamma-uil is een dagactieve nachtvlinder, die om die reden misschien wel extra veel door waarnemers wordt gezien en doorgegeven. Er zijn natuurlijk veel meer dagvlinderwaarnemers dan mensen die zich met nachtvinders bezig houden en over het algemeen wordt een gamma-uil door de meeste mensen wel als zodanig herkend en doorgegeven.

Op de meeste plekken waar gamma-uilen waargenomen worden komt ongetwijfeld ook *Noctua pronuba* (huismoeder) voor. Onder de nachtvlindermensen is de huismoeder een veel geziene soort. Soms wordt de vlinder wel eens als lastig ervaren, omdat er zoveel van op het doek verschijnen of in de lichtval zitten. De

huismoeder staat op de tweede plek in de Friese ranglijst. En misschien zou die wel naar de eerste plek moeten.

Of zou dat juist *Ematurga atomaria* (gewone heispanner) moeten zijn? Ook dit is een behoorlijk veel voorkomende vlinder, die vaak met tientallen of honderden wordt gezien. Echter deze soort is, in tegenstelling tot de gamma-uil en huismoeder, veel meer gebonden aan een bepaald biotoop: heide. Buiten de heideterreinen wordt de vlinder vrijwel niet waargenomen. Dus wat dat betreft is de gewone heispanner geen soort voor de eerste plek op de Friese ranglijst. Toch staat hij op plek 3. Deze hoge plek zou misschien verklaard kunnen worden door de volgende drie factoren. In de eerst plaats is de gewone heispanner, net als de gamma-uil, een dagactieve soort. Ten tweede: de heide is een geliefde plek voor vlindermensen. En als derde mogelijke verklaring: in verhouding wonen er in het zuidoosten van Friesland en op Terschelling (de voor de heispanner beste delen van Friesland; zie het kaartje op Vlindernet) wat meer vlindermensen als in de rest van Friesland. Zeker als het gaat om nachtvlinderwaarnemers.

De nummers 4 tot en met 9, op de Friese ranglijst zijn als volgt: *Ochropleura plecta* (haarbos), *Camptogramma bilineata* (gestreepte goudspanner), *Cabera pusaria* (witte grijsbandspanner), *Agrotis exclamationis* (gewone worteluil), *Idaea aversata* (grijze stipspanner) en *Xestia c-nigrum* (zwarte c-uil). Stuk voor stuk zeer algemene soorten die op vele avonden waarop met de lamp gevangen wordt ook waargenomen worden. De gestreepte goudbandspanner komt ook op licht af, maar dit is juist weer een soort die overdag veel wordt gezien.

De nummer 10 op de ranglijst is *Zygaena filipendulae* (Sint Jansvlinder). In het Friese binnenland is de vlinder niet zo algemeen, maar op de eilanden juist wel. En daar vandaan wordt deze, bij iedereen bekende dagactieve nachtvlinder, dan ook veel gemeld.

Te verwachten soorten

647 soorten macro-nachtvinders op de Friese lijst! Dat is heel veel. Het zal ook niet meevallen om nog nieuwe soorten voor onze provincie te ontdekken. Ik heb eens na zitten denken over welke soorten we mogelijk nog kunnen verwachten. Misschien een soort uit de familie van de *Eupithecia*'s? Een groep lastige spannertjes. Misschien is er wel een plek waar een bepaalde soort al voorkomt, maar nog niet ontdekt is. Een *Eupithecia*-soort die in opkomst lijkt te zijn is *Eupithecia inturbata*. Deze soort waarvan de rupsen op Spaanse aak (*Acer campestre*) leven, is in het afgelopen jaar al in Lauwersoog, net over de Friese grens in de provincie Groningen, waargenomen. Ook op die plek werd onlangs de uil *Mythimna l-album* gevangen. In het verleden werd de vlinder wel als trekvlinder beschouwd. Wat betreft de waarneming in Lauwersoog zou dit goed passen. De vlinder is namelijk nooit eerder gezien in de noordelijke helft van Nederland. Maar dit zou betekenen dat de vlinder ook in Friesland op kan duiken. Een paar jaar geleden werd de uil *Caradrina kadenii* (kadeni-stofuil) voor het eerst in Nederland gezien. De meeste voor Nederland nieuwe soorten worden voor het

eerst gezien in het zuiden van het land (Zeeland, Brabant, Limburg). Vaak blijven ze daar ook hangen en komen niet of pas veel later naar het noorden toe. Echter *C. kadenii* is ook al in de provincie Noord-Holland gezien. Dus al een heel eind op de goede weg!

Nog drie soorten erbij, dan hebben we weer een reden voor een feestje!

Gebruikte literatuur

Hunneman A., Tuinstra G. & Hunneman H. Opvallende nieuwkomers in de macronachtvlinderfauna van Friesland in de periode 1986-2006. Entomologische Berichten 67 (3): 99 t/m 104. NEV.

Lempke B.J. 1985. Vlinders van Friesland. Fryske Akademy.

Sinnema S. & Tuinstra G. 2006. 20 jaar Vlinderwerkgroep Friesland. Entomologische Berichten 66 (3): 95 t/m 98. NEV.

Waring P. & Townsend M. 2006. Nachtvlinders; veldgids met alle in Nederland en België voorkomende soorten. Tirion Natuur/De Vlinderstichting.

Gegevens Veenhooibeestje 2003 t/m 2010

Judith Bouma

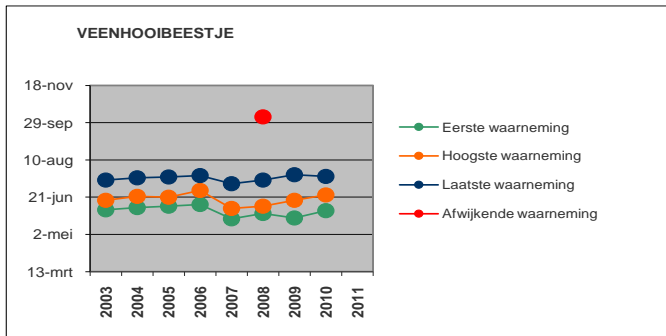
Het Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*) is inmiddels niet meer weg te denken uit het Fochteloërveen. In 1999 werd aldaar de terugkeer geconstateerd van dit bijzondere zandoogje en sindsdien gaat het, in tegenstelling tot de rest van de dagvlinders in Nederland, erg goed met het

dit vlindertje. Zeldzaam ja, maar plaatselijk beslist niet. Pakweg tien jaar geleden was het Veenhooibeestjes op één hand te tellen. Naast de monitoringroute die ik sinds 2003 loop, is onlangs onderzoek gedaan naar de populatie buiten deze route. Met de hoge waarnemingen van de laatste jaren kon het haast niet uitblijven, ook elders in het Fochteloërveen vliegen de Veenhooibeestjes volop.

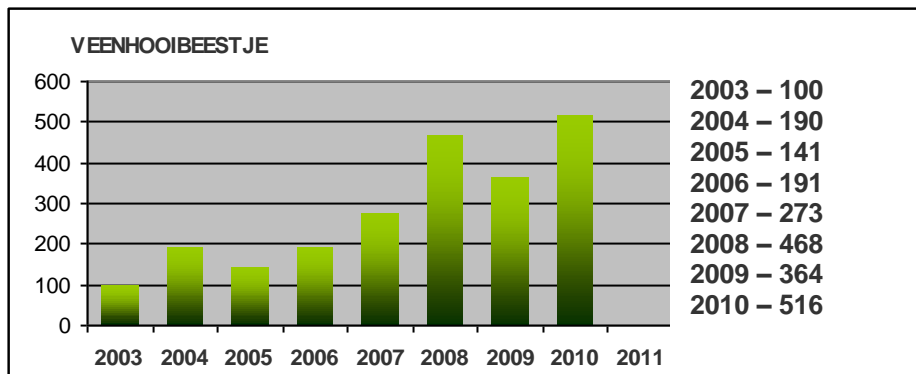
Nu het 25-jarig bestaan van de Vlinderwerkgroep Friesland een feit is, moet ik zeggen dat de nieuwsgierigheid naar die tijd gewekt is. Deze vlindertjes zijn niet erg reislustig en vraag ik me af of destijds ook al enkele VHBjes rondvlogen die gewoon niet zijn waargenomen? Overigens voor mij toen nog onbekend terrein zowel het veen als de Veenhooibeestjes. Inmiddels is het veen geen onbekende plek meer voor me. In deze relatief korte periode heb ik het zien veranderen. De

Pijpenstrootjes zijn door de maatregelen van de beheerder, Natuurmonumenten, aan het verdrinken en komen er steeds meer Eenarige wollegras pollen tevoorschijn. In combinatie met de waterhuishouding, komt dit zeker ten goede van de Veenhooibeestjes. Het is namelijk de belangrijkste voedselplant voor de rupsen. Naast voedsel tevens belangrijk voor de overwinterende rupsen die diep in de pollen bescherming zoeken tegen de weersinvloeden.

De monitoringroute is in het voorjaar van 2001 uitgezet door de Vlinderstichting in samenwerking met Natuurmonumenten. Het bestaat uit vier keer 350 meter en tweemaal 750 meter, dus in totaal een kleine drie kilometer. Alle Veenhooibeestjes die buiten de monitoringroute worden aangetroffen worden ook genoteerd maar vallen buiten deze grafieken. De monitoringroute is inmiddels tien jaar gelopen.

	●	●	●	●
2003	04 juni	17 juni	14 juli	
2004	07 juni	22 juni	17 juli	
2005	09 juni	21 juni	18 juli	
2006	11 juni	30 juni	20 juli	
2007	23 mei	06 juni	09 juli	
2008	30 mei	09 juni	14 juli	07 oktober
2009	24 mei	17 juni	21 juli	
2010	03 juni	24 juni	19 juli	
2010	03 juni	24 juni	19 juli	

Hoogste aantal gezien op één dag

Het Eenaarig wollegras, de belangrijkste voedselplant voor de rupsen. Deze polvormende plant biedt de rupsen van de Veenhooibeestjes tevens bescherming in barre tijd.

Geweldig dat mede door het enthousiasme van een vaste kern de Vlinderwerkgroep Friesland zo ver gekomen is. Naast de kern zijn veel leden actief met waarnemingen, verslagen, internet sites en rapportages. En het belangrijkste voor veel leden, het witte laken met de lamp!

Ik kan niet anders zeggen dan dat ik altijd hulp krijg waar nodig, met determineren of in het veld. Zelfs met uitval van een monitoringdag staan ze klaar. Ik hoop over 25 jaar wederom een stukje te mogen schrijven mét grafieken van aantallen van de

Veenhooibeestjes die we ons nu (nog) niet kunnen voorstellen. Wie weet een grafiek van de Veenbesparelmoervlinder en het Veenbesblauwtje erbij!
Ik wens de VWF nog een heleboel jaren en hoop dat ze veel nieuwe leden mogen begroeten.

www.fochteloerveen.info

Twee jaar tuinvlindertelling Kars Veling, De Vlinderstichting

Vanaf 2009 is er in het eerste weekend van augustus de tuinvlindertelling en ook maandelijks kan men doorgeven welke vlinders men in de tuin ziet. Er wordt gevraagd regelmatig in de tuin te kijken en het maximum aantal vlinders dat per soort wordt gezien door te geven aan De Vlinderstichting. Wat zijn de eerste resultaten en hoe doet Friesland het?

Tuintellingen

Het is een leuke actie, vlinders kijken in je eigen tuin, maar zoals al het vlinderwerk erg weersafhankelijk. In 2009 was de zaterdag nog redelijk, maar de zondag was in een groot deel van het land verregend. In 2010 was het gelukkig op beide dagen redelijk weer. Opvallend was wel dat er in 2010 veel minder mensen meededen dan in 2009. Dit kan te maken hebben met het feit dat 2009 een echt distelvlinderjaar was. Deze trekvlinder was begin augustus zo algemeen dat iedereen er wel een of meer in de tuin had zitten en dus gemotiveerd was dit door te geven. In 2010 was de distelvlinder er nauwelijks en er waren dan ook vast veel

tuinen waar geen vlinders werden gezien. Nu kon je dat ook wel doorgeven, maar de motivatie daarvoor is natuurlijk laag.

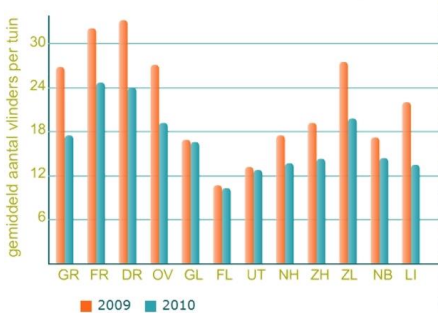
Hoe groter hoe meer

De gegevens worden online ingevoerd op de website vlindermee.nl. De eerste maal geven de deelnemers ook wat karakteristieken van hun tuin door. De grootte ervan en de ligging zijn natuurlijk van grote invloed op de te verwachten vlinders. Niet verassend is dat in grote tuinen meer vlinders (gemiddeld meer dan 30) worden gezien dan in kleine, waar gemiddeld nog geen tien vlinders worden meld. Ook logisch is dat plattelandstuinen de meeste vlinders herbergen, gevolgd door dorp, stadsrand, woonwijk en als hekkensluis de binnenstad. Maar zelfs in kleine binnenstadstuintjes worden wel vlinders gezien.

Fryslân Boppe!

Uit Friesland zijn in 2009 uit 105 tuinen gegevens binnengekomen, in 2010 uit 81. Daarmee staat Friesland zo'n beetje halverwege de landelijke ranglijst. In 2009 deden in Zuid-Holland de meeste tuinen mee (275), in 2010 was Gelderland winnaar met 273 tuinen. Maar de Friese tuinen horen wel wat betreft de vlinders bij de top van Nederland. In 2010 eindigden de Friese tuinen op nummer één met gemiddeld zo'n 24 vlinders per tuin. In 2009 was de provincie nipt tweede achter Drenthe, maar het aantal vlinders lag toen wel boven de dertig per tuin.

Gemiddeld aantal vlinders per tuin per provincie

Figuur 1: Gemiddeld aantal vlinders per tuin per provincie

Top tien

Om nog maar even door te gaan met ranglijstjes: in de vlindertoptien van Friesland staat de dagpauwoog op één. Van deze vlinder zijn meer dan 1600 exemplaren geteld. De bovenste vier zijn allemaal 'kroeglopers' van de familie van de vossen. Het klein koolwitje komt pas op de vijfde plaats. Deze zit wel in erg veel tuinen, maar meestal zijn de aantallen minder groot dan van de dagpauwoog bijvoorbeeld. Opvallend is de vierde plek van de kleine vos, die de landelijke nummer 1 is. In 2009 was deze vlinder in Friesland nog meer aanwezig dan in alle andere provincies, maar in 2010 was de kleine vos in bijna alle provincies sterk toegenomen. Nog twee opvallende vlinders in de toptien zijn citroenvlinder en

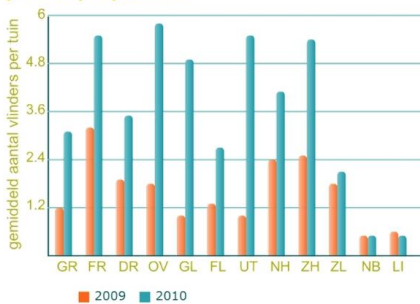
landkaartje. Deze staan in de Friese toptien, maar komen landelijk niet verder dan respectievelijk de elfde en vijftiende plek.

Rang FR	Rang NL	SOORT	Totaal aantal Friesland
1	4	dagpauwoog	1606
2	1	distelvlinder	1469
3	3	atalanta	1277
4	2	kleine vos	1205
5	5	klein koolwitje	571
6	6	gamma-uil	563
7	11	citroenvlinder	384
8	8	bont zandoogje	339
9	15	landkaartje	329
10	7	groot koolwitje	317

Kroeglopers

De kleine vos en dagpauwoog hebben een slechte tijd achter de rug. Ze zijn vanaf pakweg 1995 sterk achteruit gegaan. Ze zitten nog wel overal, maar waar je er vroeger 10 zag ben je nu al blij met 1. Toch zijn deze soorten weer op de weg terug zo lijkt het. De twee opvolgende redelijk normale koude winters in 2009 en 2010 hebben hier vast mee te maken. In de grafiek van de kleine vos zien we goed dat deze in 2009 in Friesland nog relatief veel voorkwam, terwijl in 2010 ook Overijssel, Utrecht en Zuid-Holland goed meededen. Wat ook opvalt is het bijzonder lage aantal kleine vossen dat in Noord-Brabant en Limburg is gezien. Daar is het herstel nog echt niet opgetreden. Dat geldt trouwens ook voor Vlaanderen, waar de tuinvlindertelling ook wordt gehouden (www.vlindermee.be).

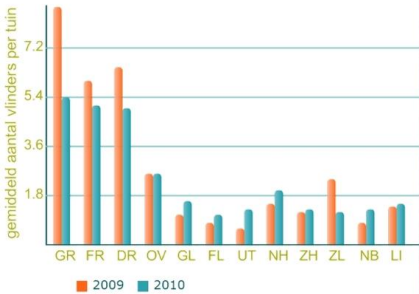
Gemiddeld aantal kleine vossen per tuin per provincie

Figuur 2: Gemiddeld aantal kleine vossen per tuin per provincie

De dagpauwoog is ook in 2010 in het Noorden veel talrijker dan in de rest van het land. In de drie noordelijke provincies worden er zo'n vijf per tuin gezien, in de overige provincies komt het gemiddelde nauwelijks boven de twee.

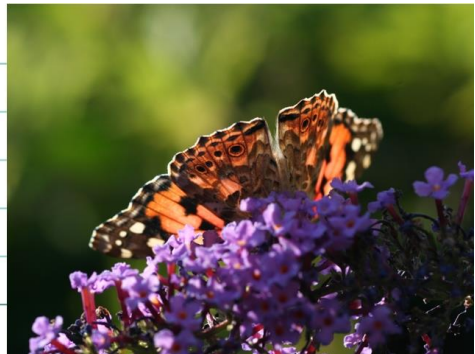
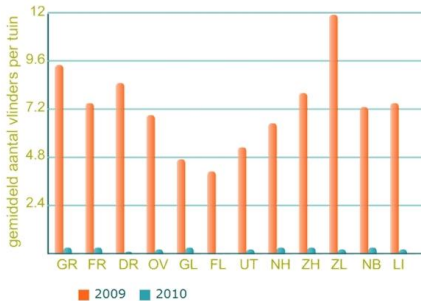
Gemiddeld aantal dagpauwoogen per tuin per provincie

Figuur 3: Gemiddeld aantal dagpauwoogen per tuin per provincie

De distelvlinder is een trekvlinder die jaarlijks vanuit Noord-Afrika naar onze streken komt. Het is bekend dat deze vlinder sterke fluctuaties vertoont van jaar tot jaar. Dat blijkt ook uit de twee jaar tuinvlindertellingen. In 2009 was de distelvlinder verreweg de meest talrijke soort. Er werden er 20.425 gezien, waarvan 1432 in Friesland. In 2010 bleef het aantal landelijk steken op 611, waarvan Friesland er slechts 37 voor haar rekening nam.

Gemiddeld aantal distelvlinders per tuin per provincie

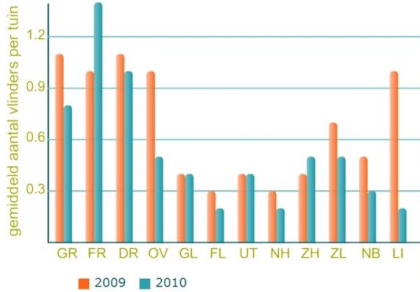
Figuur 4: Gemiddeld aantal distelvlinders per tuin per provincie

Bos in Friesland?

Uiteraard zijn er, met name in het zuidelijk deel van Friesland, wel bossen, maar opvallend is wel dat twee boomgebonden vlinders, boomblauwtje en bont zandoogje, in de Friese tuinen goed vertegenwoordigd zijn. Het bont zandoogje

laat een redelijk stabiel beeld zien, waarin Friesland de koppositie heeft met gemiddeld ongeveer een vlinder per deelnemende tuin. Deze soort is de afgelopen jaren sterk toegenomen en heeft ook in Friesland veel nieuw gebied veroverd.

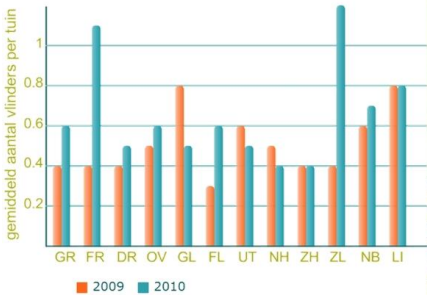
Gemiddeld aantal bonte zandooogjes per tuin per provincie

Figuur 5: Gemiddeld aantal bont zandooogjes per tuin per provincie

Het boomblauwtje is een bijzonder geval. Dit typische tuinvlindertje is in de meeste provincies heel stabiel, maar in Zeeland en Friesland is de soort in 2010 meer dan verdubbeld ten opzichte van het jaar ervoor. Een reden voor deze merkwaardige toename in deze ver uiteen liggende provincies zou ik niet weten.

Gemiddeld aantal boomblauwtjes per tuin per provincie

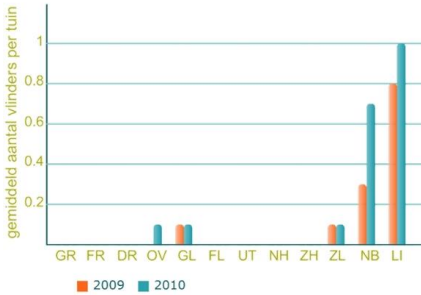
Figuur 6: Gemiddeld aantal boomblauwtjes per tuin per provincie

Wat ontbreekt in Friesland

Er zijn ook vlinders die Friesland nog niet hebben bereikt. De koninginnenpage is in de tuinvlindertellingen meer dan 500 maal doorgegeven, maar geen enkele daarvan kwam uit Friesland. Deze vlinder was twintig jaar geleden zeldzaam en alleen aanwezig in Zuid-Limburg. Vanaf dat moment heeft hij zich sterk uitgebreid en in de drie zuidelijke provincies is het een regelmatige verschijning. Ook boven de grote rivieren wordt de koninginnenpage gezien en ook rupsenvondsten zijn

geen zeldzaamheid meer. Ook in Friesland is de koninginnenpage de afgelopen jaren wel gezien, maar de trefkans is dermate klein dat hij in de tuintellingen helemaal ontbreekt.

Gemiddeld aantal koninginnenpages per tuin per provincie

Figuur 7: Gemiddeld aantal koninginnenpages per tuin per provincie

Doe ook mee

Ook de komende jaren zal de tuinvlindertelling worden voortgezet. U wordt van harte uitgenodigd om ook mee te doen. Schrijf per maand op wat u aan vlinders in uw tuin ziet en geef aan het einde van de maand het maximum aantal dat op een moment is gezien door. U geeft die gegevens gewoon online door via de website www.vlindermee.nl. Daar kunt u ook de resultaten bekijken en u vindt er informatie over de vlinders. Ook zijn er korte filmpjes van alle tuinvlinders te zien.

Vlinderfauna West-Afrika in kaart Auke Hunneman & Henk Hunneman

In 2007 heeft Hein Boersma tijdens de voorjaarsbijeenkomst een prachtig verhaal gehouden over vlinders van West-Afrika. Sindsdien zijn een aantal enthousiaste leden van onze vlinderwerkgroep met hem op expeditie geweest naar Afrika om samen de lokale vlinderfauna te bestuderen. Er zijn reizen gemaakt naar een groot aantal West-Afrikaanse landen, zoals Burkina Faso, Gambia, Ghana en Senegal. De expedities hebben niet alleen diepe indruk gemaakt wat betreft natuur en cultuur, maar ze hebben ook veel gegevens en kennis opgeleverd over de vlinderfauna. Het onderzoek richtte zich zowel op dag- als nachtvlinders. Voor de dagvlinders bestaat reeds een goed beeld dankzij het standaardwerk 'Butterflies of West Africa' van vlinderexpert Torben Larsen. Voor de nachtvlinders is dat anders. Daar weten we veel minder van. Het aantal nachtvlindersoorten dat op dit moment bekend is van West-Afrika is enorm, maar waarschijnlijk zijn veel andere soorten nog niet beschreven (het totaal aantal nachtvlinders wordt geschat op 20.000 soorten). Er bestaat in ieder geval geen allesomvattend overzicht van

nachtvlinders die in West-Afrika voorkomen. De beschikbare informatie is versnipperd aanwezig in oude, vaak gedateerde publicaties en wetenschappelijke artikelen en de kwaliteit van de afbeeldingen laat vaak te wensen over. Dat is een groot gemis voor entomologen die serieus onderzoek willen doen naar deze soortgroep en ook voor (toekomstige) natuurbeschermingsactiviteiten.

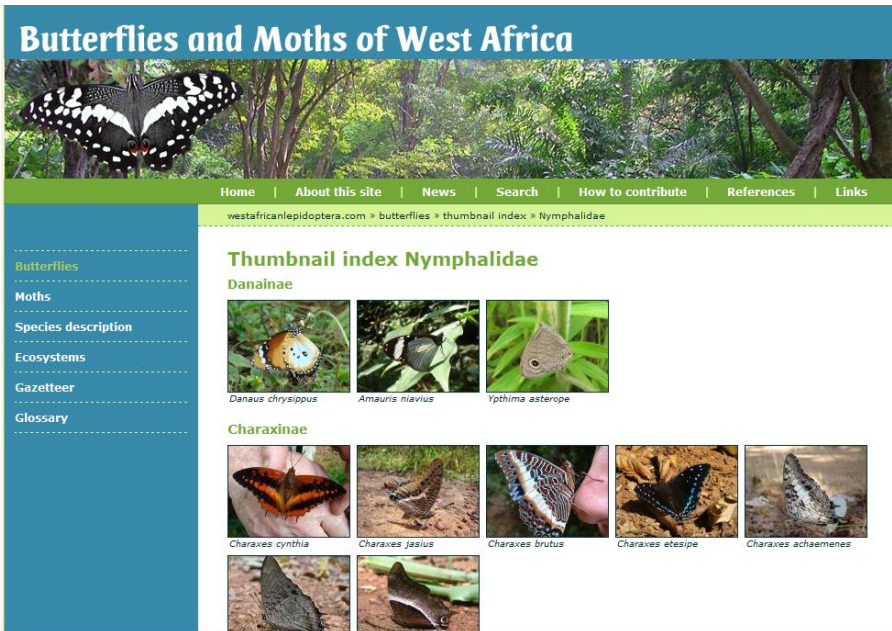
Dat was voor ondergetekenden de aanleiding om een website te laten bouwen, waarmee alle beschikbare informatie over dag- en nachtvlinders van West-Afrika via Internet beschikbaar komt. Op deze manier willen wij de door ons verzamelde gegevens betekenis geven. De website moet een podium worden voor in West-Afrika geïnteresseerde entomologen en biedt zo veel mogelijk relevante en actuele informatie over de vlinders van West-Afrika. De basis van de website bestaat uit de soortenpagina's, waar alle beschikbare informatie over individuele soorten te vinden is. Per soort wordt informatie gegeven over systematiek (subspecies), naamgeving (synoniemen), herkenning (identificatie en gelijkende soorten) biologie (levenscyclus, vliegtijd en gedrag) en ecologie (habitat en waardplanten). Via het foto-album wordt beeldmateriaal getoond en een dynamisch kaartje laat de geografische verspreiding van de betreffende soort zien. Het unieke aan deze kaartjes is dat ze niet statisch zijn, zoals op de meeste websites, maar automatisch worden geactualiseerd als er nieuwe gegevens aan de onderliggende database worden toegevoegd. Hierdoor is de website gemakkelijk bij te houden en blijft de gepresenteerde informatie actueel.

De bezoeker kan op verschillende manieren naar de gewenste informatie navigeren: via een systematische lijst, een alfabetische lijst, een overzicht van foto's ('thumbnail index') en diverse zoekmodules. De systematische lijst (checklist) is een lijst van wetenschappelijke namen van alle vlindersoorten van West-Afrika gebaseerd op verwantschappen tussen soorten en dus geordend per familie. De alfabetische lijst is een vergelijkbare lijst, maar in dit overzicht zijn de namen gepresenteerd op alfabetische volgorde van de soortaam. De thumbnail index bestaat uit miniatuurweergaven van foto's op het niveau van families (er wordt een karakteristieke soort afgebeeld) en soorten. Hierdoor krijgt de bezoeker snel een beeld van de habitus van de betreffende soorten, waardoor de determinatie wordt vergemakkelijkt. Verder beschikt de website over een aantal zoekmodules. De meest eenvoudige is de 'text search', waarmee de hele website kan worden doorzocht op een bepaalde woord of een combinatie van woorden. Daarnaast is het mogelijk om een lijst met waargenomen soorten op te vragen per land of per ecosysteem. Op deze wijze kan met één druk op de knop een overzicht worden verkregen van alle vlinders uit Ghana of soorten die ooit in tropisch regenwoud zijn waargenomen.

Op dit moment is de website technisch vrijwel gereed, maar nog volop in ontwikkeling wat inhoud betreft. Het spreekt voor zich dat (nog) veel werk moet worden verzet om de soortenpagina's compleet te krijgen (voor zover dat al mogelijk is, want het onderzoek zal voortdurend nieuwe informatie en inzichten opleveren). Gelukkig hoeven we niet alles zelf te doen en kunnen we ook de hulp van andere specialisten inschakelen. De website is namelijk voorzien van een Content

Management Systeem, waardoor het voor soortspecialisten mogelijk is om de site op ieder moment vanaf elke plek op de wereld (met Internetaansluiting) bij te werken. Ook kunnen bezoekers van de site beeldmateriaal en waarnemingen aanleveren via het contactformulier op de website. Wij hopen dat de website een platform wordt voor de uitwisseling van gegevens en kennis voor iedereen met interesse in de vlinderfauna van West-Afrika: van lokale onderzoekers tot soortspecialisten en andere geïnteresseerden over de hele wereld. Naarmate de website meer informatie bevat, zal de site ook inzicht bieden in de bedreigingen waaraan West-Afrikaanse vlinders en hun leefgebieden blootstaan. Dat is belangrijke informatie voor natuurbeschermingsorganisaties die de informatie kunnen gebruiken ter ondersteuning van hun activiteiten, zodat op langere termijn de verdere achteruitgang van de biodiversiteit (hopelijk) een halt kan worden toegevoerd. Naar verwachting is de website vanaf begin 2011 beschikbaar via de volgende link: www.westafricanlepidoptera.com

Figuur 1. Een voorproefje van de website.

N.B. Dit project is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de Uyttenboogaart-Eliassen Stichting en IUCN Nederland.

1. Historie van de bestudering

Feestelijkheden naar aanleiding van een veeljarig bestaan van instellingen gaan meestal gepaard aan terugblik en bezinning op wat in al die jaren is volbracht. Dat is bij de Vlinderwerkgroep Friesland niet anders. Dat betekent overigens niet, dat we de ogen mogen sluiten voor het werk, dat vóór de geboorte van de werkgroep tot stand is gebracht. Daartoe moeten we meer dan anderhalve eeuw teruggaan in de tijd. Toen verscheen in de “Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland” het eerste, door Mr. Henri W. de Graaf samengestelde overzicht van de Nederlandse micro’s (De Graaf, 1851). Daarin vinden we echter geen enkele vondst uit Friesland; evenmin trouwens uit de provincie Limburg. Kort daarop, namelijk in 1854 en 1856, kon de Graaf de eerste binnengedruppelde Friese gegevens melden, respectievelijk van Ameland en Gorredijk, plus nog een enkele uit Leeuwarden.

De weinige jaren later verschenen tweede versie van De Graafs overzicht van de Nederlandse micro’s, dat eveneens in de “Bouwstoffen” is opgenomen (De Graaf 1859, 1862, 1864; De Graaf en Snellen, 1866), geeft al een heel ander beeld te zien. In die korte periode van ongeveer tien jaar tussen het uitbrengen van beide overzichten bleken vele gegevens over Kleine vlinders te zijn verzameld uit verschillende delen van Friesland (maar niet van de Waddeneilanden) en die waren vrijwel alle afkomstig van mr. J.H. Albarda. Albarda, die in Leeuwarden woonde, was een begaafd entomoloog, die zijn vondsten zelfstandig en alleszins betrouwbaar op naam bracht en ook veel kweekte (ook bijvoorbeeld Nepticuliden en Gracillariiden en dat in die tijd!). Bovendien was hij een bekwaam illustrator, wat onder meer blijkt uit zijn bijdragen in het beroemde seriewerk van Sepp. In zijn boek over de vlinders van Friesland besteedt Lempke (1985) dan ook terecht ruim aandacht aan deze founding father van de studie van de Friese Kleine vlinders. Nog in dezelfde eeuw trad in Albarda’s voetsporen een entomoloog, die grondig en met grote ijver de Friese micro’s ter hand nam. Dat was de notaris Dirk ter Haar (van het bekende macro – boek), die eerst in Warga en later in Kollum woonde. Opmerkelijk is, dat Albarda noch Ter Haar op de Friese Waddeneilanden hebben verzameld. In het grote boek van Snellen (1882) kan ik dan ook geen enkele vondst van de eilanden ontdekken. Het zou best kunnen zijn, dat de Waddeneilanden geen beste reputatie hadden in die dagen. Ik herinner mij een verslag van een N. E. V. – vergadering uit die periode te hebben gelezen, waarin een bezoeker van Vlieland dit eiland karakteriseerde als een dorre zandplaat, waar de entomoloog niets te zoeken heeft. Daarbij moet men beseffen, dat toentertijd de bosaanleg op de eilanden nog niet was begonnen. Die nam pas aan ’t begin van de twintigste eeuw een aanvang, hoewel daar op Ameland al in 1889 een begin mee was gemaakt (Lempke, 1985).

Na de plotselinge en vroegtijdige dood van Ter Haar in 1905 volgt een periode van een halve eeuw volkomen stilte rond de faunistiek van de Friese micro’s. Daaraan

kwam kort na de Tweede Wereldoorlog een einde, toen G. Dijkstra Hzn. de draad weer opnam. Het was voor hem niet gemakkelijk om in z'n eentje de studie van de micro's weer geheel van de grond te krijgen. Na zijn overlijden in 1970 volgde wederom een terugval in de studie van de Kleine vlinders.

Ditmaal was de stilte echter van korte duur. Vlak na 1980 begon aan verschillende kanten van de provincie Friesland belangstelling te ontstaan voor de micro's. Dit leidde tot samenwerking en mondde uit in de oprichting van de Friese vlinderwerkgroep in 1985. Een gelukkige samenloop van omstandigheden was de verschijning in datzelfde jaar van het uitstekende, al meermalen in dit artikel genoemde boek van Lempke (1985) over de Friese vlinders. Daarin wordt als het ware de stand van zaken op het gebied van de vlinderfaunistiek weergegeven op het ogenblik, dat de Friese vlinderwerkgroep van start is gegaan.

De samenwerking binnen de nieuwe werkgroep begon al spoedig goede resultaten op te leveren. Dit wordt geïllustreerd door een citaat uit het boek "De Kleine Vlinders": "Vruchtbaar was de samenwerking [van de stichting Tinea] met de Vlinderwerkgroep Friesland van de afdeling Noord van de Nederlandse Entomologische Vereniging. In betrekkelijk korte tijd hebben de leden van deze enthousiaste groep bij hun inventarisatieactiviteiten een indrukwekkende hoeveelheid gegevens over micro's verzameld, die alle in ons bestand zijn opgenomen.". Het gonsde in Friesland van de inventarisatieactiviteiten, eerst vooral op Terschelling (Piet Zumkehr, Leo Bot en Jan Peereboom) en in Weststellingwerf (Philip Zeinstra).

Een stabiele bijdrage door de decennia heen leverden Jannie en Siep Sinnema,

Excursie bladmineerders
VWGF in Ferwert,
oktober 2007

vooral met hun lichtvangsten. Daarbij hebben zich nog tal van anderen gevoegd, zoals Date Lutterop (Griend), Hans Donner (Ameland), Gerard Bergsma, Auke van Randen, Gerrit Tuinstra, Andy Saunders, Auke en Henk Hunneman plus degenen, die onvermeld zijn gebleven. De bloeiperiode in de studie van de Friese micro's is onlosmakelijk verbonden met het bestaan van de Vlinderwerkgroep Friesland en alleen al daarom mogen wij hopen, dat de werkgroep tot in lengte van dagen blijft voortbestaan.

2. Friesland als werkterrein.

De provincie Friesland wordt nog steeds verdeeld volgens de klassieke plantengeografische districten. Het oostelijk gedeelte van de provincie (plus Gaasterland) behoort grotendeels tot het Drents district en hier vindt men zand- en veengebieden. De westelijke helft, het noordoosten en het zuidoosten rekent men tot het hafdistrict en hierin vindt men de laaggelegen klei- en veengebieden. En tenslotte het waddendistrict, waartoe de duinen op de eilanden worden gerekend.

De gedurende een eeuw, wat de micro's betreft, verwaarloosde Waddeneilanden zijn thans volkomen gerehabiliteerd: ze blijken een boeiende, eigen fauna te herbergen. Op de kwelders en in de laagveengebieden komen soorten voor, die, ook internationaal bezien, bijzonder zijn. Tenslotte evenaren de Friese bossen en hoogvenen op zijn minst die van de provincie Drenthe zelf.

Een enkel woord over de soortenrijkdom van de provincie. Zoals uit de vorige paragraaf blijkt was het totale aantal soorten micro's rond 1850 nul en dat is in de loop der jaren gestegen tot vele honderden. In zijn boek behandelt Lempke (1985) 601 soorten, d.w.z. in het jaar van de oprichting van de Friese werkgroep. In 1991 was dat aantal gestegen tot 841 soorten (Kuchlein, 1993) en op dit ogenblik is het aantal van 961 soorten bereikt. In het spectrum van de Nederlandse provincies behoort Friesland tot de middenmoot. Dat de provincie Friesland niet hoger scoort houdt mede verband met het feit, dat de diversiteit in Nederland van het zuidoosten naar het noordwesten afneemt.

In de volgende paragrafen doen we een greep uit de bereikte resultaten van ons aller werk. Eerst kijken we welke soorten overheersen door hun grote aantallen, vervolgens komen enkele nieuwkomers, maar ook verdwenen soorten aan bod. Daarna bespreken we een aantal soorten, die door hun geografische verspreiding interessant zijn.

3. Dominerende soorten.

Als criterium is gekozen het aantal records van de soorten. De toppers staan vermeld in tabel 1.

Dit lijstje zal voor de meeste lezers geen verrassingen opleveren. Toch zijn er wel kanttekeningen te maken. Op de overeenkomstige landelijke lijst staan op de eerste zeven plaatsen bladmineerders van bomen en struiken. Op het Friese lijstje staan voornamelijk grotere soorten, waarvan de rupsen op kruiden leven. Dit verschil is waarschijnlijk toe te schrijven aan de gehanteerde inventarisatiemethoden.

Tabel 1.
Soorten met in totaal meer dan 1000 records in Friesland.

<i>Plutella xylostella</i> (Plutellidae)	1868
<i>Chrysoteuchia culmella</i> (Pyralidae)	1703
<i>Crambus lathoniellus</i> (Pyralidae)	1609
<i>Alucita hexadactyla</i> (Alucitidae)	1572
<i>Scoparia ambigualis</i> (Pyralidae)	1417
<i>Argyroploce lacunana</i> (Tortricidae)	1359
<i>Eurrhyncha hortulata</i> (Pyralidae)	1188

Bij de Friezen zullen dat overwegend dag- en lichtvangsten zijn geweest, terwijl het landelijke beeld wordt bepaald door mijnenonderzoek. Verder scoort *Alucita hexadactyla* relatief hoog. Dit is te verklaren door het landelijke verspreidingsbeeld: de soort is algemener en talrijker in de noordelijke helft van het land.

4. Aanwinsten. Als aanwinsten beschouwen we soorten, waarvan vaststaat, dat ze in recente tijd Friesland hebben gekoloniseerd. Bij de hieronder besproken soorten is de aanwezigheid in Friesland vastgesteld in 1974 of later.

Caloptilia hemidactylella (Gracillariidae)(fig.1). Eerste vondst in Nederland: Twello (prov. Gelderland) 23. 7. 2003 (Jacques Wolschrijn). Eén van de vroegste vondsten in Friesland: Dokkum e.l. *Acer campestre*, 2008 (Kees Smit).

Fig.1

Caloptilia hemidactylella.

Een recente aanwinst voor de Friese fauna.
Prov. Gelderland,
Arnhem – Zuid, de Laar,
e.l. *Acer campestre*,
7. 8. 2007. C.J.M.
Alders.

Phyllonorycter platani (Gracillariidae). Eerste vondst in Nederland: Reuver (prov. Limburg), 1965 (H.C. Burger c.s.). Eerste vondst in Friesland: Drachten, 1974 (A. van Frankenhuyzen). Thans in de gehele provincie, behalve op de Waddeneilanden. Mijnen op plataan.

Phyllonorycter leucographella (Gracillariidae). Eerste vondst in Nederland: De Lutte (prov. Overijssel), 1984 (J.C. Koster). Eerste vondst in Friesland: Bakkeveen, 1999 (Joop en Christien Kuchlein). Mijnen vooral op vuurdoorn en meidoorn.

Cameraria ohridella (Gracillariidae). Eerste vondst in Nederland: Wageningen (prov. Gelderland), 1998 (A. van Frankenhuyzen). Eerste vondst in Friesland: Oudemirdum, 2002 (Joop en Christien Kuchlein). Mijnen op paardenkastanje.

Spatalistis bifasciana (Tortricidae). Eerste vondst in Nederland: Gortel (prov. Gelderland) 1960 (Jan Lucas). De eerste melding voor Friesland staat in het boek van Bentinck & Diakonoff (1968), waar Terschelling in het lijstje van locaties staat. Tot dusver is geen materiaal daarvan in de collecties gevonden, noch is deze vondst elders gepubliceerd. Eerstvolgende vondst: Vlieland – Posthuis, 1985 (Joop en Christien Kuchlein). Rups vooral op vuilboom en wegedoorn.

Cydia amplana (Tortricidae). Eerste vondst in Nederland: Bergen (N. – Holland), 1980 (Jacques Wolschrijn). Eerste vondst in Friesland: Lauwersoog, 2004 (Gerrit Tuinstra). Rups vooral in eikels.

Duponchelia fovealis (Pyralidae). Eerste vondst in Nederland: Belfeld (prov. Limburg), 1992 (Anton Cox). Eerste vondst in Friesland: Leeuwarden, 2001 (J. v.d. Kooi). Rups is alleseter, vooral echter detritofaag.

Tot deze aanwinsten behoren b.v. ook *Stigmella aceris* (Nepticulidae) en *Bucculatrix ulmifoliae* (Bucculatricidae), die door Gerrit Tuinstra (2010) in zijn artikel zijn besproken, evenals *Pammene germmana* (Tortricidae), die door Philip Zeinstra (2006) in een artikel is behandeld.

De meeste van de hierboven besproken soorten hebben zich over een groot deel van Friesland verspreid; *Cameraria ohridella* zelfs over vrijwel de gehele provincie.

5. Verdwenen soorten

Soorten worden als verdwenen beschouwd, wanneer men als zeker mag aannemen, dat ze niet meer in Friesland voorkomen. Geen van de vijf besproken soorten is na 1945 nog in de provincie gevonden.

Esperia oliviella (Oecophoridae). De uit Friesland bekende gegevens dateren van de 19e eeuw: twee locaties van Albarda (Leeuwarden en Wommels) en vervolgens één van Ter Haar (Warga, 1898). Thans alleen nog in de provincie Limburg voorkomend. Rups in vermolmd hout.

Xenolechia aethiops (Gelechiidae). Uit Friesland één exemplaar van Albarda bekend. In Nederland na 1985 niet meer gevonden. Rups op dopheide.

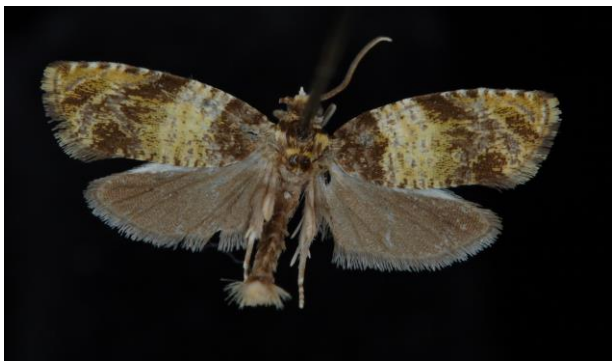
Falseuncaria ruficiliana (Tortricidae). Uit Friesland slechts enkele door Albarda te Kruikhorne gevangen exemplaren bekend. In Nederland op een dertigtal locaties gevonden, maar sedert 1975 niet meer in ons land aangetroffen. Rups op gulden sleutelbloem, heidekartelblad en echte guldenroede.

Celypha aurofasciana (Tortricidae)(fig.2). Tot 1888 van 12 locaties in Nederland bekend. Daarna nooit meer gevonden. Albarda bezat een exemplaar van Kuikhorne. Rups onder mossen e.d.

Fig.2

Celypha aurofasciana.

Een sedert 1888 niet meer in Nederland gevonden soort. Ongeëtiketteerd exemplaar.

Heliothela wulfeniana (Pyralidae). In 1945 door Lajos Vári te Buren (Ameland) gevonden. Sedert 1984 niet meer in Nederland aangetroffen. Rups onder meer op viooltjes (ook in tuinen).

6. Interessante soorten

Hieronder worden vooral soorten verstaan, die op grond van hun verspreidingsbeeld in het oog springen.

Triaxomera fulvimitrella (Tineidae)(fig.3). Uitsluitend uit de drie noordelijke provincies bekend. In de 19^e eeuw in Groningen ontdekt. Eerste vondst in Friesland: Hemrik, 1987 (Jannie Sinnema), later nog meermalen aldaar gevonden.

Fig.3

*Triaxomera
fulvimitrella.*

Alleen in drie
noordelijke provincies
voorkomende soort.
Prov. Friesland,
Hemrik, 4. 6. 1993.
Jannie Sinnema.

Coleophora vibicella (Coleophoridae). Na de vondst van Maurissen in de 19^e eeuw bij Maastricht (prov. Limburg) niet meer in Nederland aangetroffen tot Leo Bot de karakteristieke en opvallende zakken op Terschelling vond. Nu een vaste bewoner van het eiland. Rups op verbrem.

Scrobipalpa samadensis (Gelechiidae). Bewoner van kwelders en schorren. Van weinig locaties in Nederland bekend: het zuidwesten en Texel (enkele), maar nu vooral op Terschelling, waar Leo Bot de soort in 1985 ontdekte en in de provincie Groningen op Rottumeroog. Rups vooral op zeeveegbree.

Olethreutes dalecarliana (Tortricidae)(fig.4). In 1856 en 1859 in de Hollandse

Fig.4

Olethreutes dalecarliana.
Eén van de opmerkelijkste
vondsten in Friesland. Prov.
Friesland, Terschelling,
Parapluduin, 18. 6. 2000.

duinen gevangen, daarna niet meer in ons land gevonden tot Leo Bot en Piet Zumkehr in 1992 onafhankelijk van elkaar een exemplaar op Terschelling aantreffen. In 2000 vond Leo daar opnieuw een exemplaar.

Cochylis pallidana (Tortricidae). In Friesland voor 't eerst gevonden in 1984 (Joop Kuchlein) en bleek later niet alleen op Vlieland, maar ook op Terschelling en Ameland voor te komen. Elders langs onze kusten veel minder gevonden. Rups op zandblauwtje.

Crocidosema plebejana (Tortricidae)(fig.5). Van deze soort, die als een migrant wordt beschouwd, waren slechts weinige vondsten uit Zuidwest - Nederland bekend (sedert 1980). In 2000 troffen Joop en Christien Kuchlein een afgevlogen exemplaar aan in het Blauwe Bos bij Haulerwijk. Rups op heemst en kaasjeskruid. Nog niet eerder gepubliceerde eerste vondst voor Friesland.

Fig.5

Crocidosema plebejana.

Een niet eerder in Friesland gevonden migrant.

Prov. Friesland,
Haulerwijk, Blauwe
Bos, 30. 6. 2000.
Kuchlein

Eucosma rubescana (Tortricidae). De twee uit Nederland bekende exemplaren ving Leo Bot in 1994 op Terschelling. Een soort van de kwelder, waar de rups op zulte leeft.

7. Slotopmerkingen.

De inhoud van de drie voorafgaande paragrafen zou het beeld kunnen oproepen van fascinerende verspreidingspatronen en een niet aflatend komen en gaan van soorten. Inderdaad heeft de fauna, en zeker die van de micro's, een sterk dynamisch karakter door positieve of negatieve aantals-trends. Veel soorten lijken echter numeriek op een laag pitje voort te bestaan, andere tonen meer of minder uitgesproken aantalfuctuaties. Maar dit zijn wel de blijvertjes (residenten) van de levensgemeenschap.

Bij de nomenclatuur is de naamlijst in het boek van Kuchlein en Bot (2010) gevolgd.

De foto's werden gemaakt door Hans Donner en Jan Scheffers; het raadplegen van het Tinea-gegevensbestand deed Christien Kuchlein. Maar vooral: het samenstellen van dit overzicht was alleen mogelijk door de medewerking van de collega-leden van de Friese vlinderwerkgroep, die hun gegevens aan de stichting Tinea hebben doorgegeven. Hen allen dank.

Literatuur

- Bentinck, G.A. & A. Diakonoff, 1968. De Nederlandse bladrollers. - Monografieën van de Nederlandse Entomologische Vereniging 3: 1-201.
- De Graaf, H.W., 1851. De Nederlandse Schubvleugelige Insecten (Lepidoptera). In: J.A. Herklots (red.). Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland 1: 1-55. Leiden.
- De Graaf, H.W., 1859. Microlepidoptera in Nederland waargenomen. In: J.A. Herklots (red.). Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland 3: 40-54. Leiden.
- De Graaf, H.W., 1862. Microlepidoptera in Nederland waargenomen. In: J.A. Herklots (red.). Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland 3: 55-95. Leiden.
- De Graaf, H.W., 1864. Microlepidoptera in Nederland waargenomen. In: J.A. Herklots (red.). Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland 3: 189-227. Leiden.
- De Graaf, H.W. & P.C.T. Snellen, 1866. Microlepidoptera in Nederland waargenomen (Vervolg). In: J.A. Herklots (red.). Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland 3: 334-415. Leiden.
- Kuchlein, J.H., 1993. De Kleine Vlinders, Handboek voor de Faunistiek van de Nederlandse Microlepidoptera: 1-715.
- Kuchlein, J.H. & L.E.J. Bot, 2010. Identification Keys to the Microlepidoptera of The Netherlands: 1-414. Wageningen en Zeist.
- Lempke, B.J., 1985. De Vlinders van Friesland: 1-259. Leeuwarden.
- Snellen, P.C.T., 1882. De Vlinders van Nederland – Microlepidoptera, systematisch beschreven: 1-xiii, 1-1197. Leiden.
- Tuinstra, G., 2010. Interessante waarnemingen van Kleine vlinders. Flinterwille 14: 22-30.
- Zeinstra, Ph., 2006. De Kleine Vlinders van Weststellingwerf. Twirre 17: 50-57.

Mutaties ledenlijst

Nieuwe leden:

De heer H. Lootsma
Paulus Akkermanwei 28
8915 KD Leeuwarden
Tel. 058 – 2166106

De heer K. Boele
Remmingaweg 48
9751 VR Haren
Tel. 050 – 5370110

Afmelding als lid:

De heer S. Hamstra – Leeuwarden
De heer P. Huisman - Wijnjewoude
De heer R. Kreetz – Donkerbroek

Adreswijziging:

De heer H. Hunneman
De Warring 38
8447 EC Heerenveen
Tel. 0652478339

De heer A. Hunneman
Uranienborg Terrasse 22
0351 Oslo
Noorwegen

Vlinderwerkgroep Friesland

Bestuur

Siep Sinnema	voorzitter Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@orange.nl
Gerard Bergsma	secretaris Bosweer 29 tel. 0516-432414	8426 GS Appelscha bergsmagj@cs.com
Luut de Zee	penningmeester Martrihoeve 26 tel. 0513 - 795028	8502 CZ Joure luut.de.zee@zonnet.nl
Jannie Sinnema-Bloemen	bestuurslid Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@orange.nl
John Boosman	bestuurslid Koaidyk 5 tel. 0511-539238	9264 TT Earnewâld john.boosman@wanadoo.nl
Gerrit Tuinstra	bestuurslid De Twee Gebroeders 214 tel. 0512-518246	9207 CB Drachten gerrittuinstra@wanadoo.nl
Contributie	€ 5,00 per jaar. Girorekening 7223259 t.n.v. L.D. de Zee, Joure	
Redactieadres	Sparjeburd 29 8409 CK Hemrik e-mail adres: s.g.sinnema@orange.nl info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	
Vlinderwerkgroep Friesland op internet:	www.vlinderwerkgroepfriesland.nl	
e-mail adres:	<u>info@vlinderwerkgroepfriesland.nl</u>	

Noteer deze data in uw agenda!

- zondag 31 okt Bijeenkomst NEV-Noord te Leeuwarden.
- zaterdag 6 nov Bijeenkomst sectie Snellen te Schoonrewoerd.
- zaterdag 20 nov Jubileumviering Vlinderwerkgroep Friesland in de
Fûgelhelling te Ureterp, aanvang 14.00 uur.
- zaterdag 15 jan Determinatiedag bij familie Sinnema te Hemrik, aanvang
11.00 uur.